

Κωστής Κοκκινόφτας
Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου
**Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΥΡΗΝΕΙΑΣ (1917-1947) ΚΑΙ ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ (1947-1950) ΜΑΚΑΡΙΟΣ Β΄**

Νεανικά χρόνια και σπουδές

Ο Μιχαήλ, όπως ήταν το κατά κόσμον όνομα του μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Κύπρου (1947-1950) Μακαρίου Β΄¹, γεννήθηκε στον Πρόδρομο, το 1870. Ήταν το έκτο και νεαρότερο τέκνο του Χαράλαμπου Παπαϊωάννου Οικονόμου († 1914)² και της Δέσποινας Παπαμάρκου († 1913)³, αδελφής του Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Β΄ (1909-1916), δηλαδή αμφότεροι οι παππούδες του ήταν ιερείς. Την περίοδο αυτή το σχολείο της γενέτειράς του, που ίδρυσε, το 1863, ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Α΄, είχε αναστείλει τη λειτουργία του, λόγω οικονομικών δυσκολιών⁴. Γι' αυτό και ο φιλομαθής Μιχαήλ έμαθε τα πρώτα του γράμματα στη γειτονική

1. Για γενικές πληροφορίες για τη ζωή του Μακαρίου Β΄ βλ. Βασίλειου Σταθάκη, *Τέσσαρες Μορφές της Εκκλησίας και του Έθνους*, Αθήνα 2003, σ. 85-109· Χριστόδουλου Παχουλίδη, *Μητροπολίτης Κυρηνείας Μακάριος Μυριανθέας (1917-1947), μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β΄ (1947-1950)*, Λευκωσία 2015· Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικών Λεξικών Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Α΄, Λευκωσία 2018, σ. 437-438. Ας σημειωθεί ότι τα μέχρι την εκλογή του στον μητροπολιτικό θρόνο Κυρηνείας βιογραφικά στοιχεία, που είχαμε υπόψη, στηρίζονταν σε γενικές και αόριστες πληροφορίες, που περιλάμβαναν ανακρίβειες, οι οποίες επαναλήφθηκαν από νεότερους συγγραφείς. Για μερικά από τα πρώτα βιογραφικά του σημειώματα βλ. Νικόλαου Καταλάνου, «Βιογραφικά σημειώσεις», *Κυπριακόν Λεύκωμα Ζήνων* 2 (1918) 31-32· Πάνου Παπαδόπουλου, «Ο Μητροπολίτης Κυρηνείας κ. Μακάριος Μυριανθεύς», *Κυπριακόν Ημερολόγιον* 1 (1918) 24-27· Δημοφώντος Ενωτιάδη, «Ο Κυρηνείας Μακάριος», *Παγκύπριον Λεύκωμα* 1 (1925) 54.

2. «Νεκρολογία», *Κήρυξ*, 11.7.1914.

3. «Νεκρολογία», *Κήρυξ*, 26.7.1913· «† Δέσποινα Χ. Οικονόμου», *Νέον Έθνος*, 3/16.8.1913.

4. Για το σχολείο που ίδρυσε ο Μακάριος Α΄ στον Πρόδρομο βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Κύπριοι κληρικοί κτήτορες σχολείων στη γενέτειρά τους (β΄ μισό 19ου - αρχές 20ού αιώνα)», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 8 (2008) 83-87.

Λεμύθου, όπου ήδη λειτουργούσε, από το 1867, σχολείο που ιδρύθηκε από τον καταγόμενο από την κοινότητα, Μητροπολίτη Σεβαστείας (1836-1838) και μετέπειτα Πέτρας (1838-1867) του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, Μελέτιο Ματτέο⁵.

Σε μεταγενέστερο χρόνο, ο νεαρός Μιχαήλ εγκαταστάθηκε στη Λευκωσία, φιλοξενούμενος στο αρχιεπισκοπικό μέγαρο από τον θείο του Ιεροδιάκονο Κύριλλο, μετέπειτα Μητροπολίτη Κυρηνείας (1889-1893), στη συνέχεια Κιτίου (1893-1909) και αργότερα Αρχιεπίσκοπο Κύπρου⁶. Τότε του δόθηκε η ευκαιρία να φοιτήσει στην Ελληνική Σχολή της κυπριακής πρωτεύουσας, όπου ο Κύριλλος υπηρετούσε ως Ελληνοδιδάσκαλος⁷. Στη συνέχεια, το 1895, στην ώριμη ηλικία των είκοσι πέντε ετών, με την οικονομική στήριξη του Κυρίλλου, ο οποίος υπηρετούσε την περίοδο αυτή ως μητροπολίτης Κιτίου, αφού, στις 6

5. Για τη φοίτησή του στο σχολείο της Λεμύθου γίνεται λόγος σε διάφορα βιογραφικά σημειώματά του. Ενδεικτικά βλ. «Ο Κυρηνείας Μακάριος», *Απόστολος Βαρνάβας* 3 (1931) 457· Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, *Η συμβολή της Μαραθάσης εις την Εκκλησίαν*, Λεμεσός 1939, σ. 54. Για το σχολείο της Λεμύθου, που ίδρυσε ο Πέτρας Μελέτιος, βλ. Κ. Κοκκινόφτα, «Κύπριοι κληρικοί κτήτορες σχολείων στη γενέτειρά τους (β' μισό 19ου - αρχές 20ού αιώνα)», *ό.π.*, σ. 89-91.

6. Για τον Κύριλλο Β' βλ. Ιερομόναχου Σωφρόνιου Μιχαηλίδη, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας*, Λάρνακα 1992, σ. 313-335· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Α', *ό.π.*, σ. 370-371· Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (1909-1916) Κύριλλος Β'», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 14 (2021) 189-198.

7. «Βιογραφικαί Σημειώσεις», *Κυπριακός Φύλαξ*, 21.3.1917: «Ο Πανιερώτατος Μητροπολίτης Κυρηνείας κ. Μακάριος ἐγεννήθη ἐν Προδρόμῳ τῆς Μαραθάσης τῷ 1870. Παῖς ἔτι ὠδηγήθη εἰς Λευκωσίαν, χάριν σπουδῶν, καί κατετάχθη εἰς τὴν τότε Ἑλληνικὴν Σχολήν, διατελὼν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ πρὸς μητρὸς θείου του, διακόνου τότε καὶ Ἑλληνοδιδασκάλου, καὶ ὕστερον Μητροπολίτου Κυρηνείας, Κιτίου καὶ τελευταῖον Αρχιεπισκόπου Κύπρου, Κυρίλλου Β'».

Αυγούστου του ίδιου έτους, χειροτονήθηκε στον ναό του Σωτήρος στη Λάρνακα Διάκονος και μετονομάσθη Μακάριος⁸, αναχώρησε για την Κωνσταντινούπολη.

Στη βασιλίδα των πόλεων φοίτησε για κάποιο χρονικό διάστημα στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, όπου ενεγράφη τον Σεπτέμβριο του 1895, χρησιμοποιώντας το επίθετο Μυριανθέας⁹, δηλωτικό της καταγωγής του από τη Μυριανθούσα, τη λόγια ονομασία της περιοχής Μαραθάσα, στα χωριά της οποίας περιλαμβάνεται και η γενέτειρά του, Πρόδρομος. Ακολούθως μετεγράφη στη Μεγάλη του Γένους Σχολή, από την οποία αποφοίτησε, αριστεύσας, το 1900¹⁰, οπότε, τον Αύγουστο του ίδιου έτους, επανήλθε στην Κύπρο¹¹.

Στη συνέχεια, και πάλι ως υπότροφος του Κυρίλλου, μετέβη στην Αθήνα για σπουδές στη Θεολογική Σχολή της ελληνικής πρωτεύουσας, τις οποίες ολοκλήρωσε στις αρχές του

8. «Χρονικά», *Ενωσις*, 7/19.8.1895 (παράρτημα): «Χθές ἐν τῷ ναῷ τοῦ Σωτῆρος ἐν Λάρνακι προεχειρίσθη εἰς Ἱεροδιάκονον ὁ σῶφρων καὶ ἄξιος νᾶ εἰσέλθῃ εἰς τό στάδιον τῆς ἱερωσύνης κ. Μιχαήλ (ἀνεψιός τῆς Α.Π. τοῦ Μητροπολίτου Κιτίου) μετονομασθεὶς Μακάριος».

9. Στο αρχείο του Μακαρίου, που φυλάσσεται στην Αρχιεπισκοπή Κύπρου, σώζεται η ακόλουθη απόδειξη, τεκμήριο της εγγραφής του στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης: «Ἀρ. 11. Ἡ ἐν Χάλκῃ Θεολογικὴ Σχολή, Ἀπόδειξις πληρωμῆς. Ἐμετρήθησαν εἰς τό ταμεῖον τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, παρά τοῦ Ἱεροδιακόνου Μακαρίου Μυριανθέως, μαθητοῦ τῆς Α΄ τάξεως, ἐκ Κύπρου, λίρες ὀθωμανικὲς τρεῖς (ἀριθ. 3), δικαίωμα κλίνης, γραφείου καὶ καρεκλῶν. Καὶ εἰς ἔνδειξιν, ὁ Ἐφοροταμίας Βελιγράδων Δωρόθεος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, τῇ 21ῃ Σεπτεμβρίου 1895». Βλ. Αρχεῖο Ἱεράς Αρχιεπισκοπῆς Κύπρου, *Αρχεῖον Μακαρίου Β΄ (1947-1950)*, *Βιβλίον Θ΄*, αρ. 489.

10. Βλ. «Τα έγγραφα περί Μακαρίου Μυριανθέως», *Νέον ἔθνος*, 27/9.9.1916, όπου δημοσιεύεται το πτυχίο του, ημερομηνίας 30 Ιουνίου 1900, υπογραμμένο από τον Σχολάρχη, Αρχιμανδρίτη Μιχαήλ Κλεοβούλου.

11. «Από εβδομάδα σ' εβδομάδα», *Αλήθεια*, 1.9.1900.

έτους 1905, αριστεύσας και πάλι¹², γεγονός για το οποίο επαινέθηκε από τον κυπριακό τύπο¹³. Ακολούθως, ανεχώρησε για τη Γενεύη, όπου παρέμεινε για ένα εξάμηνο για την εκμάθηση της γαλλικής γλώσσας, και αμέσως μετά για την Αγγλία, χάριν ευρύτερων θεολογικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης, όπου παρέμεινε για μία διετία, μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1907, που επέστρεψε στην Κύπρο¹⁴.

Εκκλησιαστική διακονία και συμμετοχή στους Βαλκανικούς Πολέμους

Μετά την επιστροφή του στην Κύπρο ο Μακάριος υπηρέτησε ως καθηγητής των θρησκευτικών στο Ημιγυμνάσιο Λάρνακας, καθώς και ως Ιεροκήρυκας της Μητρόπολης Κιτίου, πλησίον του θείου του Κυρίλλου. Στις πηγές της εποχής γίνονται πολλές αναφορές σε ομιλίες του στους ναούς και τα σχολεία της πόλης, όπως για παράδειγμα τον Ιανουάριο του 1909, που εκφώνησε με την ευκαιρία της γιορτής των Τριών Ιεραρχών τον πανηγυρικό λόγο, στην αίθουσα εκδηλώσεων της Ελληνικής Σχολής Αγίου Λαζάρου¹⁵.

Στην συνέχεια, όταν, τον Απρίλιο του 1909, εν μέσω της κορύφωσης του δεκαετούς Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος, ο Κύριλλος εξελέγη Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, μετέβη μαζί του στη Λευκωσία, όπου εξακολούθησε να υπηρετεί στον τομέα του κηρύγματος. Για παράδειγμα, τον Ιούλιο του 1909 τελέστηκαν τα αποκαλυπτήρια του αδριάντα του Εθνομάρτυρα Αρχιεπισκόπου Κυπριανού (1810-1821), οπότε ο Μακάριος, με την ιδιότητα του Γραμματέα

12. Σύμφωνα με επιστολή του πρύτανη, Σπυρίδωνος Λάμπρου, του απονεμήθηκε και σχετικό χρηματικό έπαθλο. Βλ. «Διά να κλείσωμεν τα στόματα», *Κήρυξ*, 29.7.1916. Επίσης βλ. «Τα έγγραφα περί Μακαρίου Μυριανθέως», *Νέον Έθνος*, 27/9.9.1916, όπου παρατίθεται το πτυχίο του, ημερομηνίας 2 Φεβρουαρίου 1905.

13. «Νέος Θεολόγος Κύπριος», *Ευαγόρας*, 5.2.1905 (ημίφυλλο)· «Διάφορα», *Νέον Έθνος*, 12/25.2.1905.

14. Βλ. «Μικρά Χρονικά», *Σάλπιγξ*, 21.9.1907· «Κοινωνική κίνησις», *Αλήθεια*, 21.9.1907· «Κύπριος ευπαίδευτος κληρικός», *Κυπριακός Φύλαξ*, 22.9.1907· «Διάφορα» *Νέον Έθνος*, 22/5.10.1907, όπου στα περισσότερα από τα ανωτέρω δημοσιεύματα γίνεται αναφορά στις σπουδές του στη Γενεύη και στην Οξφόρδη.

15. «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 31/13.2.1909.

της Αρχιεπισκοπής, εκφώνησε την πανηγυρική ομιλία¹⁶. Επίσης, τον Ιανουάριο του επόμενου έτους, με την ευκαιρία της εορτής του Αγίου Αντωνίου, κήρυξε τον θείο λόγο στον εορτάζοντα ομώνυμο ναό της Λευκωσίας, παρουσία και του Κυρίλλου¹⁷.

Την περίοδο αυτή, στα πλαίσια της προσπάθειας λύσης του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος και πλήρωσης των κενών μητροπολιτικών θρόνων Πάφου και Κιτίου, προβλήθηκε από διάφορους παράγοντες η εκλογή του Μακαρίου σε έναν από τους δύο θρόνους¹⁸. Ωστόσο, κρίθηκε τελικά ότι θα ήταν προτιμότερο να πληρωθούν αμφότεροι οι θρόνοι από εξωκλιματικούς κληρικούς, μετά από την επιμονή των οπαδών της κυρηνειακής παράταξης στον αποκλεισμό της υποψηφιότητας Μακαρίου, επειδή φοβούνταν σύμπραξή του στη Σύνοδο με τον Αρχιεπίσκοπο θείο του¹⁹. Γι' αυτό και η εκλογική συνέλευση, που συγκροτήθηκε, τον Φεβρουάριο του 1910, εξέλεξε τους Αρχιμανδρίτες των Πατριαρχείων Αλεξανδρείας Ιάκωβο Αντζουλάτο από την Πάτμο και Ιεροσολύμων Μελέτιο Μεταξάκη από την Κρήτη, ως νέους Μητροπολίτες Πάφου και Κιτίου, αντιστοίχως²⁰. Προβλήθηκε τότε, ως ενδιάμεση λύση από τους εκπροσώπους της Κιτιακής παράταξης, η εκλογή του Μακαρίου ως

16. «Τα αποκαλυπτήρια του εθνομάρτυρος Κυπριανού. Μεγάλη εθνική πανήγυρις εν Λευκωσία», *Κυπριακός Φύλαξ*, 11.7.1909. Η ομιλία αυτή αποτελεί, από ό,τι έχουμε υπόψη, το πρώτο δημοσιευμένο κείμενο του Μακαρίου. Βλ. «Λόγος πανηγυρικός επί τοις αποκαλυπτηρίοις του μνημείου εις τον Εθνομάρτυρα Αρχιεπίσκοπον Κυπριανόν, υπό Μακαρίου Μυριανθέως, π.θ., Γραμματέως της Αρχιεπισκοπής», *Κυπριακός Φύλαξ*, 11.7.1909.

17. «Μικρά Χρονικά», *Κυπριακός Φύλαξ*, 23.1.1910.

18. Ενδεικτικά βλ. «Αφιξίς Επισκόπων Αλεξανδρινής Εκκλησίας διά την εκλογήν Επισκόπων», *Ελευθερία*, 13/26.2.1910 (για τον θρόνο Πάφου)· «Το Αρχιεπισκοπικόν. Αι εκλογαί των Γενικών. Λόγοι και αποφάσεις των Κιτιακών. Διαφωνίαι ως προς το πρόσωπον», *Αλήθεια*, 21.1.1910 (για τον θρόνο Κιτίου).

19. Νίκου Χριστοδούλου, *Το Αρχιεπισκοπικόν Ζήτημα της Κύπρου κατά τα έτη 1900-1910*, Λευκωσία 1999, σ. 115.

20. Γεώργιου Φραγκούδη, *Ιστορία του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος Κύπρου (1900-1910)*, Αλεξάνδρεια 1911, σ. 519-525.

βοηθού Επισκόπου του Αρχιεπισκόπου με έδρα την Αμμόχωστο²¹. Η πρόταση αυτή, όμως, δεν είχε συνέχεια.

Στο μεταξύ ο Μακάριος συνέχισε να υπηρετεί ως Γραμματέας και Ιεροκήρυκας της Αρχιεπισκοπής²², ενώ παράλληλα εκτελούσε και τα καθήκοντα του Γραμματέα της Ιεράς Συνόδου²³. Ωστόσο, οι σχέσεις του με τον ευέξαπτο και απότομο στους τρόπους Αρχιεπίσκοπο θείο του δεν ήταν αρμονικές²⁴. Γι' αυτό και στις αρχές του έτους 1911, «μή ανεχόμενος ἐν τῇ εὐαισθησίᾳ του τὴν τραχεῖαν συμπεριφορὰν τοῦ θείου του»²⁵, όπως αναφέρεται στον τύπο της εποχής, ανεχώρησε για την Αθήνα, όπου παρέμεινε για ένα περίπου χρόνο.

21. «Επίσκοπος διά την Αμμόχωστον», *Σαλαμίς*, 1/14.5.1910.

22. Βλ. «Αρχιερατική λειτουργία», *Ελευθερία*, 13/26.11.1910, όπου αναφέρεται ότι ήταν τότε Γραμματέας της Αρχιεπισκοπής και κήρυξε το Ευαγγέλιο στον ναό του Τρυπιώτη.

23. Ενδεικτικά βλ. «Αι Συνοδικαί εργασίαι της εβδομάδος. Το Εκκλησιαστικόν ζήτημα. Εκλογή Επιτροπής», *Ελευθερία*, 1/14.5.1910.

24. Κάποιον από τους βαριούς χαρακτηρισμούς, που λέγεται ότι ο Κύριλλος είχε χρησιμοποιήσει εναντίον του, ότι «μόνον διά καμηλάρης κάμνει», χρησιμοποίησε αργότερα ο δικηγόρος Μιλτιάδης Σιακαλλής, σε διαπληκτισμό μαζί του, όταν ο Μακάριος υπηρετούσε ως Μητροπολίτης Κυρηναίας. Βλ. Ρήνας Κατσελλή, *Γεώργιος Ι. Γεωργίου, ο γνωστός «Ρέουτερ»*, Λευκωσία 2007, σ. 259.

25. «Δύο υποψηφιότητες διά τον Αρχιεπισκοπικόν θρόνον», *Νέον Έθνος*, 30/12.8.1916. Το σύνολο του κειμένου, που περιλαμβάνει πολλά βιογραφικά στοιχεία του Μακαρίου, αναδημοσιεύτηκε από την εφημερίδα «Κήρυξ», την οποία εξέδιδε ο εξάδελφός του, και επίσης ανενσίου του Κυρίλλου Β', Κλεόβουλος Μυριανθόπουλος, γεγονός που αποτελεί έμμεση επιβεβαίωση της ακρίβειας του περιεχομένου του. Βλ. «Δύο υποψηφιότητες», *Κήρυξ*, 5.8.1916.

Στη συνέχεια μετέβη στην Αίγυπτο, όπου, έχοντας στο μεταξύ εξασφαλίσει τη συναίνεση του Κύπριου Αρχιεπισκόπου²⁶, χειροτονήθηκε από τον Πατριάρχη Φώτιο Πρεσβύτερος, στις 8 Ιανουαρίου 1912, στον ναό του Αγίου Σάββα της Αλεξανδρείας, ενώ αμέσως μετά, στις 14 του μηνός, ακολούθησε η χειροθεσία του σε Αρχιμανδρίτη στον ίδιο ναό²⁷. Ακολούθως έλαβε απολυτήριο, καθώς και συστατικές επιστολές, ημερομηνίας 16 Ιανουαρίου, από τον Πατριάρχη Φώτιο προς τον Μητροπολίτη Αθηνών Θεόκλητο και τον Έλληνα Υπουργό των Εξωτερικών, Ιωάννη Γρυπάρη, για να υπηρετήσει ως στρατιωτικός ιερέας στην Εκκλησία της Ελλάδας²⁸, όπως ήταν και η αρχική του επιδίωξη. Ο στόχος του αυτός, όμως, για διάφορους λόγους, που σχετίζονταν με την πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης στο ζήτημα της στελέχωσης του ελληνικού στρατού με ιερείς, δεν είχε αίσια κατάληξη. Γι' αυτό και επέστρεψε στην Αίγυπτο, όπου διορίστηκε ιερατικός προϊστάμενος στον ναό του Αγίου Νικολάου στο Κάιρο και Γραμματέας των πατριαρχικών γραφείων στην ίδια πόλη²⁹.

Συμμετοχή στους Βαλκανικούς Πολέμους

26. Για την εξασφάλιση κανονικής άδειας από την Εκκλησία της Κύπρου, ώστε να ενταχθεί στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας βλ. «Τα έγγραφα περί Μακαρίου Μυριανθέως», *Νέον Έθνος*, 13/26.8.1916, όπου δημοσιεύεται σχετικό έγγραφο, ημερομηνίας 17 Ιανουαρίου 1912, που υπογράφεται από τον Πατριαρχικό Επίτροπο, Μητροπολίτη Τριπόλεως Θεοφάνη. Επίσης βλ. «Επίσημα έγγραφα Μακαρίου Μυριανθέως», *Κήρυξ*, 19.8.1916, όπου το έγγραφο αναδημοσιεύεται.

27. Για τη χειροτονία του σε Πρεσβύτερο και τη χειροθεσία του σε Αρχιμανδρίτη βλ. «Χρονικά», *Πάνταινος*, 12.1.1912 (τ. 4ος, σ. 28), 19.1.1912 (τ. 4ος, σ. 45)· «Ο ιερολογιώτατος κ. Μακάριος Μυριανθέυς πρεσβύτερος», *Φωνή της Κύπρου*, 21/3.2.1912.

28. Τα ανωτέρω έγγραφα δημοσιεύτηκαν στον τύπο της εποχής. Βλ. «Τα έγγραφα περί Μακαρίου Μυριανθέως», *Νέον Έθνος*, 13/26.8.1916· «Επίσημα έγγραφα Μακαρίου Μυριανθέως», *Κήρυξ*, 19.8.1916.

29. «Χρονικά», *Πάνταινος*, 22.3.1912 (τ. 4ος, σ. 190). Επίσης βλ. «Δύο υποψηφιότητες διά τον Αρχιεπισκοπικόν θρόνον», *Νέον Έθνος*, 30/12.8.1916· «Δύο υποψηφιότητες», *Κήρυξ*, 5.8.1916.

Φαίνεται ότι ο Πατριάρχης Φώτιος σκόπευε να αξιοποιήσει τον Μακάριο σε αρχιερατικό θρόνο, όπως γίνεται ευρέως αναφορά στον τύπο της εποχής, όπου σημειώνεται ότι θα εκλεγόταν νέος Μητροπολίτης Νουβίας, και τονίζεται ότι η Εκκλησία της Κύπρου είχε στερηθεί ένα μοναδικό σε μόρφωση και ήθος κληρικό³⁰. Τον Οκτώβριο του 1912, όμως, ξέσπασε ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος και ο φιλόπατρις Μακάριος ζήτησε από τον Πατριάρχη κανονική άδεια³¹ και εγκατέλειψε άμεσα τη χώρα του Νείλου, για να καταταγεί στο πρώτο

30. «Ο Ιερολογιώτατος κ. Μακάριος», *Πατρίς*, 26/8.2.1912· «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 28/10.2.1912.

31. Σχετικές με το ζήτημα αυτό είναι δύο επιστολές του Πατριάρχη Φωτίου, αμφότερες ημερομηνίας 8 Οκτωβρίου 1912, η μία προς τον Μητροπολίτη Αθηνών Θεόκλητο και η άλλη προς τον Έλληνα Πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο. Βλ. «Τα έγγραφα περί Μακαρίου Μυριανθέως», *Νέον Έθνος*, 13/26.8.1916· «Επίσημα έγγραφα Μακαρίου Μυριανθέως», *Κήρυξ*, 19.8.1916. Επίσης, για το ίδιο ζήτημα βλ. «Χρονικά», *Πάνταινος*, 4.10.1912 (τ. 5ος, σ. 638).

ανεξάρτητο σύνταγμα πεζικού των Κρητών³², «ως στρατιωτικός ιερέας του λόχου των Φοιτητών»³³.

Σύμφωνα με απολυτήριο έγγραφο, που υπογράφεται από τον διοικητή του Συντάγματος, Λάμπρο Σινανιώτη, στις 15 Μαρτίου 1913, ο Μακάριος υπηρέτησε καθόλη τη διάρκεια του πολέμου, από τον Οκτώβριο μέχρι την ημέρα της αποστράτευσής του, με αυταπάρνηση, ακολουθώντας το σύνταγμα καθόλη την πορεία του στην Ήπειρο και συμμετέχοντας στην πρώτη γραμμή³⁴. Αναφέρεται ακόμη ότι πήρε μέρος στις μάχες του Μπιζανίου, όπου ονομάστηκε δεκανέας³⁵, ο δε διοικητής του, Συνταγματάρχης Λάμπρος Σινανιώτης, τον πρότεινε για ηθική αμοιβή ως αναγνώριση των πολύτιμων υπηρεσιών του στο στράτευμα. Προσθέτει μάλιστα, ότι κατά την επίθεση της 7ης Ιανουαρίου 1913

32. Για τη συμμετοχή του στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο βλ. «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 8/21.12.1912· «Κύπριος λευίτης αγωνιστής. Αξιάγαστος τριάς», *Κυπριακός Φύλαξ*, 8.12.1912· «Ιερείς πολεμισταί», *Αλήθεια*, 4.1.1913· «Κύπριος Αρχιμανδρίτης εις τον πόλεμον», *Ηχώ της Κύπρου*, 12.1.1913· «Πολεμικά αναμνήσεις. Οι Κύπριοι ως Κρήτες», *Κυπριακός Φύλαξ*, 12.1.1913· «Η Κύπρος και η Κυπριακή Εκκλησία εν τω πολέμω», *Κυπριακός Φύλαξ*, 6.4.1913· «Μακάριος Μυριανθέως», *Ηχώ της Κύπρου*, 20.4.1913. Επίσης σχετικό με τη συμβολή του στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο είναι έγγραφο, ημερομηνίας 13 Φεβρουαρίου 1914, που υπογράφει ο διοικητής του, Συνταγματάρχης Λάμπρος (και όχι Λεωνίδας) Σινανιώτης. Βλ. «Μία ηρωική κυπριακή μορφή. Ο Πανοσιολογιώτατος Αρχιμανδρίτης Μακάριος Μυριανθέως ως ιερέυς και πολεμιστής», *Κυπριακός Φύλαξ*, 9.8.1916· «Τα έγγραφα περί Μακαρίου Μυριανθέως», *Νέον Έθνος*, 20/2.9.1916.

33. Αρχιμ. Μελέτιου Κουράκλη, *Στρατιωτικοί ιερείς στα πεδία των μαχών των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα 2023, σ. 102. Ας σημειωθεί ότι ο Μακάριος είχε υποβάλει αίτηση για ένταξή του στο σώμα των στρατιωτικών ιερέων και πριν από την έναρξη του πολέμου, στις 23 Ιανουαρίου 1912. Βλ. *Ο.π.*, σ. 677.

34. «Τα έγγραφα περί Μακαρίου Μυριανθέως», *Νέον Έθνος*, 13/26.8.1916· «Επίσημα έγγραφα Μακαρίου Μυριανθέως», *Κήρυξ*, 19.8.1916.

35. Πέτρου Παπαπολυβίου, *Η Κύπρος και οι Βαλκανικοί πόλεμοι. Συμβολή στην ιστορία του Κυπριακού Εθελοντισμού*, Λευκωσία 1997, σ. 348.

ακολουθούσε τη μονάδα κρατώντας υψωμένον τον σταυρό και παροτρύνοντας και ενθουσιάζοντας τους άνδρες του λόχου του³⁶.

Ύστερα από τη λήξη του πολέμου, ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος επέστρεψε, τον Απρίλιο του 1913, στην Αίγυπτο³⁷ και ανέλαβε και πάλι τα καθήκοντά του, ως Γραμματέας του Πατριαρχείου στον ναό του Αγίου Νικολάου στο Κάιρο³⁸, όπου υπηρέτησε μέχρι τις 10 Ιουνίου 1913³⁹. Τότε ανεχώρησε και πάλι για την Ελλάδα για να καταταγεί στον ελληνικό στρατό ενόψει, πιθανότατα, της βεβαιότητάς του για επικείμενο νέο Βαλκανικό Πόλεμο, που πράγματι ξέσπασε μερικές ημέρες αργότερα, στις 29 του ίδιου μηνός. Για τη συμμετοχή του αυτή στον Β' Βαλκανικό Πόλεμο, όπως και για την παρόμοια στον πρώτο, τιμήθηκε με βασιλικό διάταγμα, ημερομηνίας 13 Ιουνίου 1914, με τον Αργυρό Σταυρό του Σωτήρος⁴⁰,

36. Βλ. Μ. Κουράκλη, *Στρατιωτικοί ιερείς στα πεδία των μαχών των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, ό.π., σ. 197, 541-542, όπου αναφέρεται ότι η σχετική πρόταση φέρει ημερομηνία 13 Φεβρουαρίου 1914.

37. «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 20/3.5.1913.

38. «Χρονικά», *Πάνταινος*, 10.4.1913 (τ. 5ος, σ. 235)· «Χρονικά», *Πάνταινος*, 31.5.1913 (τ. 5ος, σ. 348). Επίσης βλ. «Δύο υποψηφιότητες διά τον Αρχιεπισκοπικόν θρόνον», *Νέον Έθνος*, 30/12.8.1916· «Δύο υποψηφιότητες», *Κήρυξ*, 5.8.1916.

39. Η χρονολογία αυτή σώζεται στο απολυτήριο έγγραφό του. Βλ. «Τα έγγραφα περί Μακαρίου Μυριανθέως», *Νέον Έθνος*, 20/2.9.1916.

40. «Παρασημοφορία Κυπρίου κληρικού», *Κήρυξ*, 8.8.1914: «Έν τῇ ἐπισήμῳ ἐφημερίδι τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως δημοσιεύονται τά ἀκόλουθα: Διά βασιλικοῦ διατάγματος ἀπό 13 Ἰουνίου ἐ.ἔ., ἐκδοθέντος ἐν Ἀθήναις, προτάσει τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ, ἀπενεμήθη ὁ ἀργυροῦς σταυρός τῶν Ἱπποτῶν τοῦ Βασιλικοῦ Τάγματος τοῦ Σωτῆρος εἰς τόν μετασχόντα τῶν δύο πολέμων Ἀρχιμανδρίτην Μακάριον Μυριανθέα».

καθώς και με δύο σχετικά μετάλλια⁴¹. Ωστόσο, ίσως λόγω της σύντομης διάρκειας του ελληνοβουλγαρικού πολέμου και την απουσία σχετικών αναφορών στη δράση του σε αυτόν, σε πολλά βιογραφικά σημειώματα του Μακαρίου αναφέρεται ότι συμμετείχε μόνο στον ελληνοτουρκικό πόλεμο⁴².

Στη συνέχεια, ο Μακάριος επέστρεψε στην Αίγυπτο για να αναχωρήσει ξανά για την Ελλάδα, όπου υπηρέτησε για ένα περίπου χρόνο στη Μητρόπολη Αθηνών, ως εκπρόσωπος του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας⁴³. Στις 18 Ιουνίου 1914, όμως, ξέσπασε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, οπότε αποφάσισε να καταταγεί και πάλι στον ελληνικό στρατό, προφανώς γιατί θεωρούσε βέβαιη την εμπλοκή της Ελλάδας στον πόλεμο. Για τον λόγο αυτό ζήτησε και έλαβε απολυτήριο από το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας, που εκδόθηκε στις 5 Σεπτεμβρίου 1914 και υπογράφεται από τον Πατριαρχικό Επίτροπο Μητροπολίτη Τριπόλεως Θεοφάνη, καθώς και συστατική επιστολή από τον Πατριάρχη Φώτιο προς τον Μητροπολίτη Αθηνών Θεόκλητο, όπου αναφέρεται η επιθυμία του να υπηρετήσει στην Εκκλησία της Ελλάδας ως

41. «Ποίος ο ενδεδειγμένος», *Κήρυξ*, 15.7.1916· «Ο Πανοσιολογιώτατος Αρχιμανδρίτης κ. Μακάριος Μυριανθεύς», *Κυπριακός Φύλαξ*, 26.7.1916. Φωτογραφία του, ως Αρχιμανδρίτη, με δύο μετάλλια, που αντιστοιχούν, πιθανότατα, σε κάθε ένα από τους δύο Βαλκανικούς Πολέμους, δημοσιεύτηκε από τον πρώτο του εξάδελφο, Κωνσταντίνο Μυριανθόπουλο, «Οι δύο τελευταίοι Αρχιεπίσκοποι της Κύπρου», στον τόμο: Ιωάννου Χατζιωάννου (επιμ.), *Πανελλήνιον Λεύκωμα Εθνικής Εκατονταετηρίδος, 1821-1930. Η χρυσή Βίβλος του Ελληνισμού*, τ. Ε΄, Αθήνα 1930, σ. 142.

42. Ενδεικτικά βλ. «Βιογραφικόν σημείωμα», *Απόστολος Βαρνάβας* 7 (1947) 228-229· «Βιογραφικόν σημείωμα», *Απόστολος Βαρνάβας* 11 (1950) 255-256· «Βιογραφικόν σημείωμα», *Εθνος*, 29.6.1950· «Πένθη», *Πάφος*, 29.6.1950· «Ο Μακάριος ο Β΄», *Φωνή της Κύπρου*, 1.7.1950.

43. «Δύο υποψηφιότητες διά τον Αρχιεπισκοπικόν θρόνον», *Νέον Εθνος*, 30/12.8.1916· «Δύο υποψηφιότητες», *Κήρυξ*, 5.8.1916.

στρατιωτικός ιερέας, είτε στο ναυτικό, είτε στον στρατό⁴⁴. Τελικά οι ενέργειές του είχαν αποτέλεσμα και κατετάγη στο 13ο Σύνταγμα πεζικού, που είχε έδρα του τη Θεσσαλονίκη⁴⁵. Η Ελλάδα, όμως, αυτή τη φορά δεν εισήλθε στον πόλεμο, εξαιτίας της διαφορετικής πολιτικής θέσης του βασιλιά Κωνσταντίνου, που ευνοούσε την ουδετερότητα, από την αντίστοιχη του Έλληνα Πρωθυπουργού Ελευθέριου Βενιζέλου, ο οποίος υποστήριζε τις δυνάμεις της Αντάντ.

Επιστροφή στην Κύπρο και υποψηφιότητα για τον αρχιεπισκοπικό θρόνο

Την περίοδο αυτή η Θρονική Επιτροπή της Αρχιεπισκοπής εισηγήθηκε την πρόσκληση του Μακαρίου στην Κύπρο και την εκλογή του ως Χωρεπισκόπου με έδρα την Αμμόχωστο⁴⁶, κάτι που αποδέχθηκε ο θείος του, γηραιός Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Β΄⁴⁷. Για τον λόγο αυτό ο Μακάριος ζήτησε και έλαβε κανονικό απολυτήριο από την Εκκλησία της

44. «Τα έγγραφα περί Μακαρίου Μυριανθέως», *Νέον Έθνος*, 20/2.9.1916· «Επίσημα έγγραφα Μακαρίου Μυριανθέως», *Κήρυξ*, 19.8.1916. Επίσης βλ. Μ. Κουράκλη, *Στρατιωτικοί ιερείς στα πεδία των μαχών των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, ό.π., σ. 677, όπου γίνεται αναφορά σε δύο σχετικές αιτήσεις του, ημερομηνίας 9 Αυγούστου και 18 Οκτωβρίου 1914 για κατάταξή του στο ναυτικό και στο στρατό, αντιστοίχως.

45. «Δύο υποψηφιότητες διά τον Αρχιεπισκοπικόν θρόνον», *Νέον Έθνος*, 30/12.8.1916· «Δύο υποψηφιότητες», *Κήρυξ*, 5.8.1916· «Τα έγγραφα περί Μακαρίου Μυριανθέως», *Νέον Έθνος*, 20/2.9.1916. Επίσης, για το ίδιο ζήτημα βλ. «Κοινωνικά», *Ελευθερία*, 7/20.2.1915.

46. «Βοηθός Χωρεπίσκοπος εν τη Αρχιεπισκοπική περιφερεία», *Φωνή της Κύπρου*, 8/21.8.1915· «Κοινωνική κίνησης», *Αλήθεια*, 14.8.1915· «Ο Χωρεπίσκοπος Αμμοχώστου», *Κήρυξ*, 21.8.1915· «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 26/9.10.1915.

47. «Δύο υποψηφιότητες διά τον Αρχιεπισκοπικόν θρόνον», *Νέον Έθνος*, 30/12.8.1916· «Δύο υποψηφιότητες», *Κήρυξ*, 5.8.1916· «Τα έγγραφα περί Μακαρίου Μυριανθέως», *Νέον Έθνος*, 20/2.9.1916.

Ελλάδας, που εκδόθηκε στις 28 Οκτωβρίου 1915 και υπογράφεται από τον Μητροπολίτη Αθηνών Θεόκλητο⁴⁸, οπότε, στα τέλη Νοεμβρίου του 1915, επέστρεψε στην Κύπρο⁴⁹.

Την περίοδο αυτή ανέλαβε και πάλι τα καθήκοντα του Γραμματέα και Ιεροκήρυκα της Αρχιεπισκοπής⁵⁰, καθώς και του Γραμματέα της Ιεράς Συνόδου⁵¹, όπως έπραττε και πριν από την αναχώρησή του από το νησί, το 1911. Στο μεταξύ, τον Μάρτιο του 1916, ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Β΄ έθεσε στην Ιερά Σύνοδο το ζήτημα της εκλογής του Μακαρίου ως βοηθού Επισκόπου της Αρχιεπισκοπής, κάτι που επέτρεπε ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας της Κύπρου, ο οποίος είχε ψηφισθεί δύο χρόνια προηγουμένως⁵².

Τα μέλη της Συνόδου, όμως, εισηγήθηκαν να προηγηθεί σύνταξη κανονισμών με τα καθήκοντα και δικαιώματα των Χωρεπισκόπων, ζητήματα για τα οποία δεν γινόταν οποιαδήποτε μνεία στο Καταστατικό, και ακολούθως να προχωρήσουν στην εκλογή. Επίσης, προβλήθηκε ένσταση κανονικής φύσεως από τον Μητροπολίτη Κιτίου Μελέτιο Μεταξάκη, ο οποίος θεωρούσε ότι ο Μακάριος εξακολουθούσε να διατελεί κληρικός της Μητρόπολης Κιτίου, στην οποία είχε ενταχθεί, ύστερα από τη χειροτονία του σε Διάκονο. Ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Β΄ αντέτεινε τότε ότι ο ίδιος, ως Μητροπολίτης Κιτίου, είχε παραχωρήσει τον Μακάριο στην υπηρεσία της Αρχιεπισκοπής, τερματίζοντας ουσιαστικά με τον τρόπο αυτό την κανονική εξάρτησή του από τη Μητρόπολη Κιτίου. Τελικά αποφασίστηκε το όλο ζήτημα

48. «Τα έγγραφα περί Μακαρίου Μυριανθέως», *Νέον Έθνος*, 20/2.9.1916.

49. «Μικρά Χρονικά», *Κυπριακός Φύλαξ*, 1.12.1915· «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 4/17.12.1915· «Εκκλησία Κύπρου. Εν τη Αρχιεπισκοπική περιφέρειά Χωρεπίσκοπος», *Φωνή της Κύπρου*, 5/18.12.1915· «Χωρεπίσκοπος Καρπασίας και Αμμοχώστου», *Ελευθερία*, 12/25.12.1915· «Κυπριακά», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, 15.12.1915 (τ. 5ος, σ. 584).

50. Για παράδειγμα, λειτούργησε και κήρυξε το Ευαγγέλιο στους ναούς της Φανερωμένης και του Αποστόλου Λουκά. Βλ. «Κοινωνικά», *Ελευθερία*, 5/18.3.1916· «Κοινωνικά», *Ελευθερία*, 12/25.3.1916, αντιστοίχως.

51. Λόγος για το διακόνημά του αυτό γίνεται σε δημοσιεύματα της εποχής. Ενδεικτικά βλ. «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 19/1.4.1916.

52. Ιεράς Συνόδου (έκδ.), *Καταστατικό της Αγιοτάτης Εκκλησίας της Κύπρου*, Λευκωσία 1914, σ. 8-9 (άρθρο 17).

να συζητηθεί σε μεταγενέστερο χρόνο⁵³. Ας σημειωθεί ότι δεν αποκλείεται οι αντιρρήσεις αυτές του Μεταξάκη να εκπήγαζαν και από τις έντονες πολιτικές διαμάχες της εποχής, αφού ο ίδιος εκπροσωπούσε στην Κύπρο τη φιλοβενιζελική παράταξη, ο δε Μακάριος τη φιλοβασιλική.

Τέσσερις περίπου μήνες αργότερα, τον Ιούλιο του 1916, ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Β΄ απεβίωσε⁵⁴, οπότε ο Μακάριος προβλήθηκε ως ο άξιος διάδοχός του. Τον θρόνο διεκδίκησαν όμως, και άλλοι τρεις υποψήφιοι: οι Μητροπολίτες Κιτίου Μελέτιος Μεταξάκης και Κυρηνείας Κύριλλος Βασιλείου και ο Ηγούμενος Κύκκου Κλεόπας⁵⁵. Ακολούθησε περίοδος έντονης προβολής των υποψηφιοτήτων από τους υποστηρικτές τους, κυρίως από αυτούς των Μελέτιου Μεταξάκη και Μακαρίου, με υποβόσκουσα την πολιτική τους αντιπαράθεση, ως φιλοβενιζελικών και φιλοβασιλικών αντιστοίχως. Γράφτηκαν τότε στον τύπο πολλά κείμενα υπέρ του Μακαρίου, με ορισμένα από αυτά να απαντούν σε κατηγορίες των υποστηρικτών του Μεταξάκη, που επικεντρώνονταν στην αναχώρησή του από την Κύπρο, το 1911, χωρίς

53. «Αι εργασίαι της Ιεράς Συνόδου. Το ζήτημα της εκλογής Χωροεπισκόπου», *Ελευθερία*, 26/8.4.1916· «Ιερά Σύνοδος», *Σάλπιγξ*, 29/11.4.1916· «Το ζήτημα του βοηθού Επισκόπου. Η αλήθεια των πραγμάτων», *Ελευθερία*, 2/15.4.1916· «Διά τον Χωρεπίσκοπον», *Κυπριακός Φύλαξ*, 5.4.1916· «Το ζήτημα του Χωροεπισκόπου», *Ένωσις*, 8/21.4.1916· «Κυπριακά», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, 31.3.1916 (τ. 6ος, σ. 190).

54. «Θάνατος του Αρχιεπισκόπου», *Αλήθεια*, 8.7.1916· «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Β΄», *Κήρυξ*, 8.7.1916, 15.7.1916· «Ο Κύπρου Κύριλλος», *Φωνή της Κύπρου*, 9/22.7.1916· «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Β΄», *Ελευθερία*, 9/22.7.1916· «Ο θάνατος του Αρχιεπισκόπου Κύριλλου Β΄», *Αιών*, 9/22.7.1916· «Ο Κύπρου Κύριλλος», *Νέον Έθνος*, 9/22.7.1916· «Ο Αρχιεπίσκοπος πάσης Κύπρου και νέας Ιουστινιανής Κύριλλος Β΄», *Κυπριακός Φύλαξ*, 12.7.1916· «Ο Κύπρου Κύριλλος», *Σάλπιγξ*, 13/26.7.1916· «Ο Κύπρου Κύριλλος Β΄», *Πατρίς*, 13/26.7.1916· «Κύριλλος Β΄, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου», *Ένωσις*, 15/28.7.1916· «† Ο Κύριλλος Β΄, Αρχιεπίσκοπος Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, 28.7.1916 (τ. 6ος, σ. 369-386).

55. «Ποιοι θα διεκδικήσουν τον Αρχιεπισκοπικόν θρόνον», *Αλήθεια*, 15.7.1916· «Οι υποψήφιοι της κοινής γνώμης», *Κυπριακός Φύλαξ*, 19.7.1916.

κανονική άδεια. Σε αυτά προβαλλόταν, κυρίως, η ευρεία μόρφωση και η φιλοπατρία του, για την οποία είχε τιμηθεί με τον αργυρό σταυρό του Σωτήρα⁵⁶.

Οι εκλογές των ειδικών αντιπροσώπων πραγματοποιήθηκαν στις 21 Αυγούστου 1916 και σε αυτές πλειοψήφησαν οι Μακάριος και Κλεόπας, χωρίς, όμως, κάποιος από τους δύο να αποκτήσει προβάδισμα, με αποτέλεσμα το ενδιαφέρον να μετατοπιστεί στις επόμενες φάσεις της εκλογικής διαδικασίας⁵⁷. Ακολούθησαν οι εκλογές των γενικών αντιπροσώπων, στις 9 Οκτωβρίου του ίδιου έτους, με τους Μακάριο και Κλεόπα να επικρατούν και σε αυτές, και τον Κυρηναίς Κύριλλο να ακολουθεί, ενώ οι εκπρόσωποι του Μελετίου ήταν ελάχιστοι⁵⁸.

Ύστερα από την εξέλιξη αυτή, οι υποστηρικτές του Μακαρίου είχαν συνειδητοποιήσει ότι η εκλογή του ήταν αδύνατη, αφού στην τελική φάση θα ψήφιζαν και οι οφφικιάλιοι κληρικοί, οι περισσότεροι από τους οποίους τάσσονταν εναντίον του. Γι' αυτό και αποφάσισαν να υποστηρίξουν τον Μητροπολίτη Κυρηναίς Κύριλλο για τον αρχιεπισκοπικό θρόνο, ώστε να προωθήσουν στη συνέχεια, στην κενωθείσα έδρα, τον εκλεκτό τους, διότι στην περίπτωση που εκλεγόταν ο Ηγούμενος Κύκκου δεν θα υπήρχε κενός αρχιερατικός θρόνος για να διεκδικηθεί⁵⁹. Οι εκλογές, που διεξήχθησαν στις 11 Νοεμβρίου 1916, ανέδειξαν νέο

56. Ενδεικτικά βλ. «Ποίος ο ενδεδειγμένος», *Κήρυξ*, 15.7.1916· «Ο Πανοσιολογιώτατος Αρχιμανδρίτης κ. Μακάριος Μυριανθεύς», *Κυπριακός Φύλαξ*, 26.7.1916· «Διά να κλείσωμεν στόματα», *Κήρυξ*, 29.7.1916· «Ο έτερος των υποψηφίων του λαού διά τον Αρχιεπισκοπικόν θρόνον Πανοσιολογιώτατος Αρχιμανδρίτης Μακάριος Μυριανθεύς εις το Πιζάνι», *Κυπριακός Φύλαξ*, 2.8.1916· «Το Πατριαρχείον Αλεξανδρείας περί του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος», *Κήρυξ*, 12.8.1916.

57. «Υποψήφιοι της κοινής γνώμης. Καθηγούμενος Κύκκου κ. Κλεόπας - Αρχιμανδρίτης κ. Μακάριος», *Κυπριακός Φύλαξ*, 23.8.1916, 30.8.1916· «Η εκλογή των ειδικών αντιπροσώπων», *Σάλπιγξ*, 24/6.9.1916· «Τα αποτελέσματα των εκλογών», *Κήρυξ*, 26.8.1916· «Το Αρχιεπισκοπικόν Ζήτημα. Αι εκλογαί των ειδικών αντιπροσώπων», *Φωνή της Κύπρου*, 27/9.9.1916.

58. Ενδεικτικά βλ. «Η εκλογή των Γενικών Αντιπροσώπων», *Ηχώ της Κύπρου*, 15/28.10.1916· «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 15/28.10.1916.

59. «Το Αρχιεπισκοπικόν», *Ένωσις*, 2/15.9.1916· «Τα κατά την εκλογή Αρχιεπισκόπου», *Κυπριακός Φύλαξ*, 15.11.1916.

Αρχιεπίσκοπο τον από Κυρηνείας Κύριλλο με σαράντα εννέα ψήφους, έναντι είκοσι τριών του Ηγουμένου Κύκκου, μίας του Μακαρίου και μίας του Κιτίου Μελετίου⁶⁰.

Μητροπολίτης Κυρηνείας

Ακολούθησαν, στις αρχές του έτους 1917, οι εκλογές των ειδικών και στη συνέχεια των γενικών αντιπροσώπων για τον μητροπολιτικό θρόνο Κυρηνείας, που ανέδειξαν στο σύνολό τους εκπροσώπους του Μακαρίου, σε μία διαδικασία κατά την οποία δεν είχε ανθυποψήφιο. Η εκλογική συνέλευση, με την παρουσία και των οφφικιάλιων κληρικών, που πραγματοποιήθηκε στις 18 Μαρτίου 1917, τον εξέλεξε με συντριπτική πλειοψηφία ως τον νέο

60. «Η εκλογή του Αρχιεπισκόπου. Ανεδείχθη ο Πρόεδρος Κυρηνείας», *Ελευθερία*, 12/25.11.1916· «Η εκλογή του Αρχιεπισκόπου. Η διά μεγάλης πλειοψηφίας εκλογή του Μακαριωτάτου Προέδρου Κυρηνείας», *Φωνή της Κύπρου*, 12/25.11.1916· «Τα κατά την εκλογή Αρχιεπισκόπου», *Κυπριακός Φύλαξ*, 15.11.1916· «Η εκλογή του Αρχιεπισκόπου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, 15.11.1916 (τόμος 6ος, σ. 556-562)· «Η εκλογή του νέου Αρχιεπισκόπου», *Σάλπιγξ*, 16/29.11.1916· «Η ανάδειξις νέου Αρχιεπισκόπου πάσης Κύπρου», *Πατρίς*, 16/29.11.1916· «Η εκλογή του Αρχιεπισκόπου», *Κήρυξ*, 18.11.1916· «Τα κατά την εκλογήν», *Αλήθεια*, 18.11.1916· «Η εκλογή του Αρχιεπισκόπου Κύπρου. Ο Μακαριώτατος Πρόεδρος Κυρηνείας», *Αιών*, 19/2.12.1916· «Η εκλογή του Αρχιεπισκόπου», *Νέον Έθνος*, 19/2.11.1916. Περισσότερα για τα όσα διαδραματίστηκαν κατά τη διάρκεια της εκλογικής διαδικασίας βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1912-1920)*, Λευκωσία 2004, σ. 44-63.

Μητροπολίτη Κυρηναίας, οπότε ακολούθησε την επόμενη ημέρα η χειροτονία του⁶¹. Ας σημειωθεί ότι ένα χρόνο αργότερα, ο Μακάριος προβλήθηκε ως υποψήφιος για τον μητροπολιτικό θρόνο Κιτίου⁶², ύστερα από την ανάδειξη του Μελετίου Μεταξάκη ως Μητροπολίτη Αθηνών, και την κένωση του θρόνου. Τελικά, όμως, στις εκλογές, που έγιναν στις 13 Ιουνίου 1918, νέος Μητροπολίτης Κιτίου εξελέγη ο μέχρι τότε Χωρεπίσκοπος Σαλαμίνος Νικόδημος Μυλωνάς⁶³.

Είναι αξιοσημείωτο ότι, μέχρι την εκλογή του Μακαρίου, η έδρα της Μητρόπολης Κυρηναίας βρισκόταν, από την περίοδο της Τουρκοκρατίας, στο κτηριακό συγκρότημα της Μονής του Αγίου Παντελεήμονα Μύρτου. Στις αρχές της δεκαετίας του 1910, όμως, αποφασίστηκε από τον τότε Μητροπολίτη και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄ να μεταφερθεί στην πόλη της Κερύνειας. Την απόφαση αυτή, όταν ο τελευταίος εξελέγη στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, άρχισε να υλοποιεί, προφανώς καθ' υπόδειξή του, ο Τοποτηρητής του μητροπολιτικού θρόνου Κυρηναίας, τότε Ιεροδιάκονος και μετέπειτα Μητροπολίτης Κιτίου, Νικόδημος Μυλωνάς. Παρά το γεγονός ότι, ως Τοποτηρητής, όφειλε να περιοριστεί

61. «Τα κατά την εκλογήν Μητροπολίτου Κυρηναίας», *Κυπριακός Φύλαξ*, 21.3.1917· «Εκ Λευκωσίας. Η εκλογή του Μητροπολίτου Κερύνειας», *Σάλπιγξ*, 22/4.4.1917· «Τα κατά την εκλογήν Μητροπολίτου Κερύνειας», *Πατρίς*, 22/4.4.1917· «Η εκλογή και η χειροτονία του Μητροπολίτου Κυρηναίας», *Αλήθεια*, 24.3.1917· «Η εκλογή του νέου Μητροπολίτου Κυρηναίας», *Ηχώ της Κύπρου*, 24/6.4.1917· «Εκλογή και χειροτονία Μητροπολίτου Κυρηναίας», *Νέον Έθνος*, 24/6.4.1917· «Η εκλογή Μητροπολίτου Κυρηναίας», *Ένωσις*, 24/6.4.1917· «Η εκλογή Μητροπολίτου Κυρηναίας», *Κήρυξ*, 24.3.1917· «Η εκλογή Μητροπολίτου Κυρηναίας. Η τελετή της χειροτονίας», *Ελευθερία*, 25/7.4.1917· «Η εκλογή Μητροπολίτου Κυρηναίας», *Φωνή της Κύπρου*, 25/7.4.1917· «Εκλογή Μητροπολίτου Κυρηναίας», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, 31.3.1917 (τ. 7ος, σ. 193)· «Μακάριος», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, 15.4.1917 (τ. 7ος, σ. 220).

62. Εβδευκτικά βλ. «Προς πλήρωσιν του θρόνου Κιτίου. Περί την Α.Π. τον Μητροπολίτην Κυρηναίας κον Μακάριον Μυριανθέαν», *Νέον Έθνος*, 24/6.4.1918· 7/20.4.1918, 14/27.4.1918· «Αι Μητροπολιτικά εκλογαί», *Αλήθεια*, 12.4.1918.

63. «Τα της εκλογής Μητροπολίτου Κιτίου», *Νέον Έθνος*, 22/5.7.1918. Επίσης βλ. Σ. Μιχαηλίδη, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας*, ό.π., σ. 377-378.

αποκλειστικά σε καθήκοντα διεκπεραίωσης και όχι λήψης διοικητικών αποφάσεων, ο Νικόδημος αρχικά διαφοροποίησε το καθεστώς λειτουργίας της Μονής με την εκλογή ως Ηγουμένου, αντί ως Επιστάτη, όπως ίσχυε μέχρι τότε, του Ιερομόναχου Στέφανου Κέλλουρα, τον οποίο ο Αρχιεπίσκοπος Κύριλλος Γ΄ ενθρόνισε στο νέο του αξίωμα, τον Ιανουάριο του 1918, και ενώ ο θρόνος Κυρηνείας παρέμενε ακόμη κενός⁶⁴.

Την ίδια περίοδο ο Νικόδημος προχώρησε στην πώληση του μέχρι τότε μητροπολιτικού κτηρίου στη Μονή του Αγίου Παντελεήμονα και όρισε ως έδρα της Μητρόπολης τη Μόρφου για τη χειμερινή περίοδο και την Κερύνεια για την καλοκαιρινή. Οι ενέργειές του αυτές έτυχαν σκληρής κριτικής από όσους επέμεναν στην αυστηρή τήρηση της εκκλησιαστικής τάξης, αφού, ως Τοποτηρητής, δεν επιτρεπόταν να παρεμβαίνει σε ζητήματα, που ενέπιπταν στις αρμοδιότητες του κανονικού Μητροπολίτη⁶⁵. Είχαν, ωστόσο, την πλήρη έγκριση του Κύπριου Αρχιεπισκόπου και επίφαση κανονικότητας, με αποτέλεσμα η Μονή του Αγίου Παντελεήμονα να πάψει ουσιαστικά, στις αρχές του έτους 1917, να είναι η έδρα της Μητρόπολης Κυρηνείας⁶⁶.

Με την εκλογή του ο Μακάριος βρέθηκε ενώπιον τετελεσμένων, τα οποία, όμως, δεν αποδέχθηκε στο σύνολό τους, όπως για παράδειγμα την παραχώρηση στη Μονή του Αγίου Παντελεήμονα της κτημοσύνης της Μητρόπολης Κυρηνείας στη Μύρτου. Γι' αυτό και συγκάλεσε συνεδρία της θρονικής επιτροπής, η οποία ακύρωσε την ανωτέρω απόφαση και προχώρησε στην ενοικίαση των κτημάτων⁶⁷. Το σχετικό ζήτημα απασχόλησε και την Ιερά Σύνοδο, που επεκύρωσε, προς δυσaréσκεια του Μακαρίου, τις ενέργειες του Νικοδήμου και αποφάσισε ότι η παραχώρηση του μητροπολιτικού οικήματος και των γύρω κήπων στη Μονή

64. Για τη χειροτονία του Κέλλουρα βλ. «Η προχείρισις του Ηγουμένου Αγίου Παντελεήμονος», *Κήρυξ*, 3.2.1917· «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 4/17.2.1917· «Χειροτονία Ηγουμένου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, 15.2.1917 (τ. 7ος, σ. 95).

65. Νικόλαου Καταλάνου, «Η εκλογή Μητροπολίτου Κερύνειας», *Κυπριακόν Λεύκωμα Ζήνων* 2 (1918) 30-31.

66. Βλ. Αθανάσιου Παπαδόπουλου, *Το μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονα στη Μύρτου*, Μύρτου 1973, σ. 36 (δακτυλόγραφη έκδοση), όπου γίνεται αναφορά στη μαρτυρία του Ιερομόναχου της Μονής Σωφρόνιου Μιχαηλίδη, ο οποίος έζησε τα γεγονότα.

67. «Μητροπόπολις Κυρηνείας», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, 31.5.1917 (τ. 7ος, σ. 336).

του Αγίου Παντελεήμονα ήταν οριστική. Έθεσε μόνο ως προϋπόθεση, ότι η Μονή θα τηρούσε τις σχετικές υποχρεώσεις της έναντι της Μητρόπολης, όπως την καταβολή δικαιωμάτων και την παροχή φιλοξενίας στον Μητροπολίτη και τη συνοδεία του, κατά τις επισκέψεις του στη Μύρτου⁶⁸. Το Ηγουμενοσυμβούλιο της Μονής, όμως, δεν αποδέχθηκε τους όρους της Συνόδου, ο δε Μακάριος προχώρησε στην ενοικίαση του οικήματος της μητρόπολης και των κτημάτων της⁶⁹, γεγονός που προκάλεσε κρίση στις μεταξύ τους σχέσεις.

Στο μεταξύ ο Μακάριος χρησιμοποιούσε την Κερύνεια και τη Μόρφου ως έδρα της Μητρόπολής του⁷⁰, μέχρι τουλάχιστον το 1921, αφού από τον τύπο της εποχής φαίνεται άλλοτε να διαμένει στη Μόρφου και άλλοτε στην Κερύνεια⁷¹. Την ίδια περίοδο ξεκίνησε την ανέγερση μητροπολιτικού μεγάρου στην πόλη της Κερύνειας, για την εκεί εγκατάστασή του, σε χώρο που είχε αγοραστεί από τον προκάτοχό του, στις αρχές της δεκαετίας του 1910⁷². Σε αυτό προσέδωσε κλασική όψη με κορινθιακούς κίονες και αετώματα, όπου δέσποζε ο αυτοκρατορικός δικέφαλος αετός, δηλώνοντας έτσι την ελληνικότητα του τόπου⁷³.

Το 1922 οι εργασίες για την ανέγερσή του μητροπολιτικού μεγάρου είχαν ολοκληρωθεί, με αποτέλεσμα η Κερύνεια να καθιερωθεί επισήμως ως έδρα της

68. «Η εν Μύρτου παλαιά Μητρόπολις», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, 15.6.1917 (τ. 7ος, σ. 368).

69. «Μικρά Κοινωνικά», *Κήρυξ*, 7.7.1917· «Μητρόπολις Κυρηνείας», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, 30.6.1917 (τ. 7ος, σ. 400). Αναλυτικά για το ζήτημα με τη Μονή του Αγίου Παντελεήμονα βλ. Πολίτη Κυρηνείας, «Εκ Κυρηνείας. Φως! Φως!», *Νέον Έθνος*, 1/14.6.1918.

70. «Εξ Αγίου Παντελεήμονος», *Κήρυξ*, 18.8.1917. Επίσης βλ. «Μητροπολίτης Κυρηνείας», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ*, 31.3.1917 (τ. 7ος, σ. 200), όπου αναφέρεται ότι μετέβη στη Μόρφου «δευτέραν ἔδραν τῆς ἐπαρχίας του», και ακολούθως θα μετέβαινε στην Κερύνεια για τις γιορτές του Πάσχα.

71. Βλ. «Εκ Μόρφου», *Ελευθερία*, 6/19.2.1921 (διαμένει στη Μόρφου)· «Εκ Κυρηνείας», *Ελευθερία*, 11/24.12.1921 (διαμένει στην Κερύνεια).

72. Α. Αλεξάνδρου, «Ανοικτή επιστολή», *Κυπριακός Φύλαξ*, 23.3.1922.

73. Ρήνας Κατσελλή, *Κερύνεια, ιστορική λαογραφική έρευνα*, Κερύνεια 1973, σ. 141.

Μητρόπολης⁷⁴, με τους χώρους του να φιλοξενούν, στα τέλη του 1922, αριθμό Μικρασιατών προσφύγων⁷⁵. Όπως αναφέρεται, η εκεί ανέγερση του μητροπολιτικού μεγάρου συνέτεινε, ώστε να δοθεί σημαντική ώθηση στην οικιστική και άλλη ανάπτυξη της περιοχής, με αποτέλεσμα να συμβάλει κατά πολύ στη μεταγενέστερη διαμόρφωση της δομής της πόλης⁷⁶.

Ας σημειωθεί ότι την ίδια εποχή μερίμνησε για τη μεταφορά στη Μονή του Αγίου Μάμα στη Μόρφου των Μικρασιατών προσφύγων που ναυάγησαν στο χωριό Λιβερά, τους οποίους έθεσε υπό την προστασία του⁷⁷. Ακόμη, τόσο κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής Εκστρατείας, όσο και της Μικρασιατικής Καταστροφής, πρωτοστάτησε στη διεξαγωγή εράνων για τη στήριξη αρχικά των ορφανών του πολέμου και αργότερα των προσφύγων. Όπως αναφέρεται για μεν την πρώτη περίπτωση απέστειλε στην Ελλάδα 100 λίρες εκ μέρους της Μητρόπολης και 25 εξ ιδίων, για δε τη δεύτερη 100 λίρες από συνδρομές εκκλησιαστικών ιδρυμάτων της μητροπολιτικής του περιφέρειας και 20 λίρες εξ ιδίων⁷⁸.

Κατά τη διάρκεια της αρχιερατείας του ο Μακάριος επικέντρωσε τη διακονία του στον τομέα της Παιδείας, συμβάλλοντας με εισφορές της Μητρόπολης Κυρηνείας, και από το προσωπικό του βαλάντιο, στην ίδρυση και λειτουργία Ανωτέρων Ελληνικών Σχολών. Αναφέρονται χαρακτηριστικά η συμβολή του στην ίδρυση των Σχολών Λαπήθου το 1917,

74. «Ανοικτή επιστολή», *Ελευθερία*, 12/25.2.1922. Επίσης βλ. Ρήνας Κατσελλή, «Η Κερύνεια», στον τόμο: Δήμου Λευκωσίας (έκδ.), *Κυπριακά, 1878-1955*, Λευκωσία 1986, σ. 167· Της ίδιας, *Ραγιάς, ο άνθρωπος και το φύλλο*, Λευκωσία 1989, σ. 248-249.

75. «Εκ Κυρηνείας», *Κυπριακός Φύλαξ*, 21.12.1922.

76. Αικατερίνης Αριστείδου, «Ο Μητροπολίτης Κερύνειας και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Β΄ και η προσφορά του στην Παιδεία της Κερύνειας», *Δήμος Κερύνειας* 18 (2012) 48.

77. «Εκ Μόρφου», *Ελευθερία*, 23/6.12.1922.

78. Βλ. «Εκ Κυρηνείας», *Ελευθερία*, 15/28.5.1921· «Μικραί ειδήσεις», *Ελευθερία*, 1/14.10.1922.

Σολέας το 1919, Μόρφου, επίσης το 1919⁷⁹, που όλες εξελίχθηκαν σε πλήρη Γυμνάσια, καθώς και η στήριξη της λειτουργίας των Γυμνασίων Κερύνειας⁸⁰ και Πεδουλά⁸¹. Την ίδια περίοδο ίδρυσε επίσης Ανώτερη Σχολή στην Άλωνα, που, όμως, δεν ευδοκίμησε λόγω του περιορισμένου ενδιαφέροντος για φοίτηση⁸². Ενίσχυσε ακόμη τη λειτουργία Δημοτικών Σχολείων, όπως του χωριού Πέτρα, προς το οποίο προσέφερε το ποσό των 25 λιρών εκ μέρους της Μητρόπολης και άλλες πέντε εξ ιδίων⁸³.

Εκτός από το Γυμνάσιο Κερύνειας, που είχε κλασικό πρόγραμμα, μερίμνησε ώστε οι υπόλοιπες Σχολές να έχουν κυρίως πρακτικό προσανατολισμό, με γεωργικά και εμπορικά μαθήματα, και με επαρκή διδασκαλία ξένων γλωσσών, παρέχοντας έτσι τα αναγκαία εφόδια στους μαθητές, για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες της ζωής, γεγονός που μαρτυρεί τη

79. Για τις τρεις αυτές Σχολές βλ. Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, *Η παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας*, Λεμεσός 1946, σ. 266 (Λάπηθος), σ. 266-267 (Ευρύχου), σ. 272 (Μόρφου). Γυμνασίου Παλουριώτισσας (έκδ.), *Τα κατεχόμενα Γυμνάσιά μας*, Λευκωσία 1984, σ. 38 (Μόρφου), σ. 107 (Λάπηθος). Αντρέα Χειμωνίδη, *Λάπηθος εντύποις, 1878-1960*, Λάπηθος 2021, σ. 341-346 (όπου παρατίθενται διάφορα δημοσιεύματα της εποχής για τον ρόλο του Μακαρίου στην ίδρυση και στήριξη της λειτουργίας της Σχολής Λαπήθου).

80. Γυμνασίου Παλουριώτισσας (έκδ.), *Τα κατεχόμενα Γυμνάσιά μας*, ό.π., σ. 83.

81. Εκτός από την προστασία που παρείχε στη Σχολή αυτή, κατέθεσε επίσης, το 1920, τον θεμέλιο λίθο του νέου κτηρίου της. Βλ. Ανδρέα Βασιλείου, «Γυμνάσιο Πεδουλά, 90 χρόνια ζωής και παρουσίας», στον τόμο: Γυμνασίου Πεδουλά (έκδ.), *Λεύκωμα. Γυμνάσιο Πεδουλά, 90 χρόνια προσφορά, 1913-2003*, Λευκωσία 2003, σ. 35.

82. «Η αληθής όψις των πραγμάτων», *Κυπριακός Φύλαξ*, 9.3.1922.

83. «Ευχαριστήριο», *Κυπριακός Φύλαξ*, 4.5.1922.

ρεαλιστική αντίληψη του για την παιδεία⁸⁴. Επίσης, ανέλαβε τη δαπάνη για την ανέγερση του κτηρίου του σχολείου της γενέτειράς του Προδρόμου, με το ποσό των 260 λιρών, το οποίο εισέπραξε από πώληση ενός νερόμυλου⁸⁵, που αποτελούσε πατρική του κληρονομιά. Ακόμη ενδιαφέρθηκε για τη διάδοση του αθλητισμού ανάμεσα στους νέους, και θεωρείται ο εμπνευστής της ίδρυσης του Γυμναστικού Συλλόγου «Πράξανδρος» της Κερύνειας⁸⁶, που ιδρύθηκε ύστερα από προτροπή του, κατά τη λήξη των επαρχιακών αθλητικών αγώνων, την 25η Μαρτίου 1919⁸⁷.

Προερχόμενος ο ίδιος από αγροτική οικογένεια και γνωρίζοντας τα πολλά προβλήματα, που αντιμετώπιζαν οι κάτοικοι στον αγώνα για επιβίωση, ζώντας σε μία κατεξοχή γεωργοκτηνοτροφική κοινωνία, όπως ήταν η Κύπρος των χρόνων του Μεσοπολέμου, ο Μακάριος δεν παρέλειψε να επικεντρώσει τις δραστηριότητές του στη βελτίωση του επιπέδου ζωής των χωρικών. Γι' αυτό παραχώρησε, με συμβολικό ενοίκιο, εκτάσεις γης των Μονών Τρικουκιάς στον Πρόδρομο και Ποδίθου στη Γαλάτα, καθώς και του ναού του Αγίου Μάμα στη Μόρφου, για δημιουργία κυβερνητικών φυτωρίων και την

84. Για παράδειγμα, στο καταστατικό του Γυμνασίου Λαπήθου, το οποίο επεκύρωσε την 1η Αυγούστου 1930, αναφέρεται στο β' άρθρο του ότι το σχολικό πρόγραμμα θα είχε περισσότερες ώρες διδασκαλίας ξένων γλωσσών, καθώς και γεωπονικών και εμπορικών μαθημάτων. Βλ. Σάββα Χρίστη, «Καταστατικόν Γυμνασίου Λαπήθου», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 13 (2018) 245. Επίσης, για το ζήτημα του πρακτικού προσανατολισμού των Γυμνασίων τις υπαίθρου, όπως το επεδίωκε, βλ. Θεόκλητου Σοφοκλέους, «Ο Μητροπολίτης Κυρηνείας Μακάριος», *Ελληνική Κύπρος* 16 (1950) 202.

85. «Μεγάλη δωρεά του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κυρηνείας υπέρ ανεγέρσεως σχολικού κτηρίου εν Προδρόμω», *Φωνή της Κύπρου*, 21/3.9.1921· «Χρονικά», *Απόστολος Βαρνάβας*, 31.8.1921 (τ. 4ος, σ. 63).

86. Παύλου Αγγελινίδη, *Ο κλασσικός αθλητισμός στην Κύπρο, 1892-1925*, Λεμεσός 1973, σ. 298· Ανδρέα Χατζηβασιλείου, *Ιστορία του κυπριακού αθλητισμού*, τ. Β', Λευκωσία 2007, σ. 440-441.

87. «Η εθνική εορτή ανά τας επαρχίας. Εκ Κυρηνείας», *Φωνή της Κύπρου*, 30/12.4.1919· Ανδρέα Χατζηβασιλείου, «Ο κλασσικός αθλητισμός στην Κερύνεια», *Δήμος Κερύνειας* 11 (2009) 20-21.

ανάπτυξη της δενδροκαλλιέργειας, γεγονός που είχε ευεργετικά αποτελέσματα για τους κατοίκους πολλών περιοχών του τόπου⁸⁸.

Ενδιαφέρθηκε επίσης για την εξύψωση του βιοτικού και του μορφωτικού επιπέδου του κλήρου, και υπήρξε ο πρώτος Επίσκοπος στο νησί, που μερίμνησε για την παραχώρηση 13ου μισθού στους κληρικούς της Μητρόπολής του⁸⁹. Αργότερα μάλιστα, την περίοδο που ήταν Αρχιεπίσκοπος, κατέθεσε, στις 11 Ιουνίου 1949, τον θεμέλιο λίθο και πρωτοστάτησε στη λειτουργία της Ιερατικής Σχολής «Απόστολος Βαρνάβας», η οποία προσέφερε πολλά στον τομέα της στελέχωσης των κοινοτήτων της υπαίθρου με ευλαβείς κληρικούς⁹⁰.

Κύρια έγνοιά του, όμως, υπήρξε η προώθηση του ενωτικού αιτήματος, όπου αφοσιώθηκε με θερμή και ανιδιοτέλεια, όπως με τη διεξαγωγή εράνου στη μητροπολιτική του περιφέρεια⁹¹, από τις 4 Ιουλίου 1926 μέχρι τις 11 Δεκεμβρίου 1928, που απέφερε το ποσό των 2.800 λιρών. Ακολούθως, το ποσό αυτό, αφού αφαιρέθηκαν 130 λίρες, που δαπανήθηκαν

88. Χρ. Παχουλίδης, *Μητροπολίτης Κυρηνείας Μακάριος Μυριανθέας (1917-1947), μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β' (1947-1950)*, ό.π., σ. 38.

89. «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β'. Βιογραφικόν σημείωμα», *Ελληνική Κύπρος* 16 (1950) 207.

90. «Η κατάθεσις του θεμελίου λίθου της Ιερατικής Σχολής», *Απόστολος Βαρνάβας* 10 (1949) 245-248. Για την ιστορία της Σχολής βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η μόρφωση του κυπριακού κλήρου και η Ιερατική Σχολή "Απόστολος Βαρνάβας"», στον τόμο: Κωστή Κοκκινόφτα - Παύλου Χατζημάρκου (επιμ.), *Υψίστου Κλήσις. Αναμνηστικός τόμος επί τη συμπληρώσει πενήκοντα ετών από της ιδρύσεως της Ιερατικής Σχολής «Απόστολος Βαρνάβας»*, Ιερατική Σχολή «Απόστολος Βαρνάβας», Λευκωσία 2003, σ. 11-26.

91. Για μερικές από τις περιοχές της μητροπολιτικής του περιφέρειας, όπου διεξήχθη ο έρανος, βλ. «Ανταποκρίσεις εκ Λευκωσίας. Εθνικοί έρανοι», *Αλήθεια*, 23.9.1927 (Τηλλυρία)· «Ανταποκρίσεις εκ Λευκωσίας. Εθνική δράσις», *Αλήθεια*, 7.10.1927· «Έρανοι υπέρ της Αεροπορικής Αμύνης εις τα χωρία Μαραθάσης», *Φωνή της Κύπρου*, 18.10.1927· «Από τη Μαραθάσα», *Φωνή της Κύπρου*, 19.11.1927 (και τα τρία δημοσιεύματα για τη Μαραθάσα)· Αρχιμανδρίτη Λεόντιου Χατζηκώστα, «Λαογραφικά από το Καζάφани. Ο έρανος τ' αεροπλάνου», *Λαογραφική Κύπρος* 19 (1989) 29-36 (Καζάφани)· Θεοφανώς Κυπρή, *Η Κερύνεια στις μνήμες των εκτοπισμένων κατοίκων της*, Λευκωσία 2021, σ. 409 (Κερύνεια).

κατά τη διάρκεια της συλλογής των χρημάτων, προσφέρθηκε για την ενίσχυση της ελληνικής πολεμικής αεροπορίας με την αγορά αεροπλάνου, στο οποίο δόθηκε τιμητικά η ονομασία «Κυρήνεια». Δημοσιεύτηκε μάλιστα σε έντυπα της εποχής φωτογραφία του αεροπλάνου, μαζί με σχετικό ποίημα, που έγραψε ο Ιωάννης Περδίας:

«Με το ράσο της Κερήνειας που φουσκώνει στον αγέρα / Και με του Λαού την φλόγα που την Κύπρον πυρπολεί, / Δώσαμεν το πρώτο Δώρο στην Χρυσή μας την Μητέρα / Και είθε πρώτο να μας φέρη το δικό της το φιλί!»⁹².

Σε μεταγενέστερο χρόνο, όταν ο Μακάριος βρισκόταν εξόριστος στην Ελλάδα, επισκέφθηκε, το 1933, την αεροπορική βάση και φωτογραφήθηκε, φέροντας στολή αεροπόρου, μπροστά από το «Κυρήνεια»⁹³. Για την έμπρακτη αυτή στήριξή του στον ελληνικό στρατό και για την προγενέστερη δράση του στους Βαλκανικούς Πολέμους, ο βασιλιάς των Ελλήνων Παύλος του απένειμε τον Μεγαλόσταυρο του Τάγματος του Φοίνικος, τον οποίο του επέδωσε ο πρόξενος της Ελλάδας στην Κύπρο, Ανδρέας Κουντουριώτης, στις 6 Σεπτεμβρίου 1948⁹⁴.

Ο Μακάριος υπήρξε ο πλέον αδιάλλακτος από τους Ιεράρχες της εποχής, απορρίπτοντας κάθε συμβιβασμό με τους Βρετανούς αποικιοκράτες στο εθνικό ζήτημα και επιμένοντας στην άμεση και άνευ όρων ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Κατά την περίοδο της αρχιερατείας του κατέστησε τη Μητρόπολη Κυρηνείας προπύργιο και έπαλξη του ενωτικού αγώνα, δημιουργώντας τον λεγόμενο «κύκλο της Κερύνειας», που διακρινόταν για την επιμονή του στο ιδανικό της Ένωσης. Στη συνέχεια, ο κύκλος αυτός αποτέλεσε τον κύριο πυρήνα της Ενιαίας Ριζοσπαστικής Ένωσης Κύπρου (ΕΡΕΚ), που είχε έδρα την Κερύνεια και

92. Βλ. Αικατερίνης Αριστείδου, «Η δωρεά του αεροπλάνου "Κυρήνεια" στις ένοπλες δυνάμεις της Ελλάδας», *Δήμος Κερύνειας* 17 (2011) 60-64, όπου αξιοποιούνται μονόφυλλα της εποχής και δημοσιεύεται κατάλογος των χωριών και το ποσό που εισέφεραν. Επίσης βλ. Της ίδιας, «Η Εθνική και Πατριωτική δράση και προσφορά του Μακαρίου Β΄», *Δήμος Κερύνειας* 20 (2013) 25-28· Χρ. Παχουλίδη, *Μητροπολίτης Κυρηνείας Μακάριος Μυριανθέας (1917-1947), μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β΄ (1947-1950)*, ό.π., σ. 19.

93. Γεώργιου Αραούζου, *Ενθυμήσεις. Στοιχεία τελετουργικής τάξεως*, Λευκωσία 2006, σ. 133.

94. «Παρασημοφορία της Αυτού Μακαριότητος», *Απόστολος Βαρνάβας* 9 (1948) 180· «Η ελευθέρα πατρίς τιμά τον Εθνάρχη», *Εφημερίς*, 11.9.1948.

ακολουθούσε την ίδια αδιάλλακτη πολιτική έναντι των Βρετανών, με τον Μακάριο να θεωρείται ως ο «άδηλος πνευματικός καθοδηγητής» της⁹⁵.

Συμμετοχή στο κίνημα των Οκτωβριανών και εξορία

Ο πάντοτε μαχητικός Μακάριος συμμετείχε επίσης στο κίνημα των Οκτωβριανών, που ξέσπασε στις 21 Οκτωβρίου 1931 με επίκεντρο τη Λευκωσία. Αρχικά επιχείρησε το πρωί της Κυριακής, 25ης Οκτωβρίου, να μεταβεί στην κυπριακή πρωτεύουσα, για να παραστεί στο μνημόσυνο του πρώτου πεσόντος στην εξέγερση, Ονούφριου Κληρίδη. Εμποδίστηκε, όμως, από Άγγλους στρατιώτες να εισέλθει στην πόλη και για τον λόγο αυτό επέστρεψε στην Κερύνεια, οπότε μετέβη στον καθεδρικό ναό του Αρχαγγέλου και εκφώνησε επαναστατικό λόγο εναντίον των αποικιοκρατών, κηρύσσοντας την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Στη συνέχεια τέθηκε επικεφαλής πορείας, η οποία κατέληξε στο Διοικητήριο της πόλης, για να επιδώσει υπόμνημα στον Άγγλο διοικητή, αξιώνοντας την Ένωση. Ακολούθησε η υποστολή της αγγλικής σημαίας και η ανύψωση της ελληνικής από τον βιβλιοπώλη και πρώην υπάλληλο της Μητρόπολης Σάββα Χατζηλαμπή από τον Άγιο Αμβρόσιο⁹⁶. Παρενέβη, όμως, σώμα στρατού, που διέλυσε τη συγκέντρωση ύστερα από συγκρούσεις, οι οποίες είχαν ως

95. Σάββα Λοϊζίδη, *Άτυχη Κύπρος. Πώς έζησα τους πόθους και τους καημούς της, 1910-1980*, Αθήνα 1980, σ. 26-29· Κύπρου Χρυσάνθη, «Ιστορικά δεδομένα σχετικά προς το κίνημα του 1931», στον τόμο: Θεόδωρου Παπαδόπουλλου - Μενέλαου Χριστοδούλου (επιμ.), *Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου (Λευκωσία, 14-19 Απριλίου 1969)*, τ. Γ-1', Λευκωσία 1973, σ. 455· Θωμά Παπαγεωργίου, *Η Κυπριακή Ενωτική Κίνηση στην Αθήνα, 1931-1940*, Λευκωσία 2015, σ. 57.

96. Βλ. Σάββα Χατζηλαμπή, «Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος ο Βος, ο από Κυρηνείας», *Δελτίον του Λαογραφικού Ομίλου Κερύνειας* 3 (1969-1970) 38-40, όπου εξιστορεί τα όσα διαδραματίστηκαν τότε στην Κερύνεια. Επίσης, παρόμοια υπήρξε η μαρτυρία του και στην εφημερίδα *Απογευματινή*, ημερομηνίας 25 Οκτωβρίου 1976, η οποία αναδημοσιεύτηκε από τον Χρ. Παχουλίδη, *Μητροπολίτης Κυρηνείας Μακάριος Μυριανθέας (1917-1947), μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β' (1947-1950)*, ό.π., σ. 47-57.

αποτέλεσμα να τραυματιστεί θανάσιμα ο δεκαοκτάχρονος Μιχάλης Ιωάννου Τριφούρτζης από τον Καραβά⁹⁷.

Αργά το ίδιο βράδυ ο Μακάριος συνελήφθη και οδηγήθηκε στις κεντρικές φυλακές της Λευκωσίας, από όπου εξορίστηκε στη συνέχεια, μαζί με τον Μητροπολίτη Κιτίου Νικοδήμο Μυλωνά, τον Οικονόμο Φανερωμένης Διονύσιο Κυκκώτη και άλλους, για να καταλήξει, μέσω Γιβραλτάρ και Γαλλίας, στο Λονδίνο⁹⁸. Τελικά, ύστερα από πολλές περιπέτειες, λόγω της ελληνικής υπηκοότητάς του από την περίοδο της συμμετοχής του στους Βαλκανικούς Πολέμους, του επιτράπη να μεταβεί στην Ελλάδα και να εγκατασταθεί στην Αθήνα. Από την πόλη αυτή, μαζί με τους υπόλοιπους Αρχιερείς της Εκκλησίας της Κύπρου, με τους οποίους κατάφερε να έχει συχνή επικοινωνία, εξακολούθησε να αναζητεί λύσεις στα πολλά προβλήματα του νησιού, που προκαλούσε με την πολιτική της η αποικιοκρατική Κυβέρνηση⁹⁹.

Ο Μακάριος έζησε καθόλο το διάστημα της εξορίας του βίο λιτό και ασκητικό σε ένα φτωχικό δωμάτιο στο Παγκράτι, συντηρούμενος με το ποσό των δέκα λιρών, που του έστελλε κάθε μήνα η Μητρόπολη Κυρηνείας. Πολλές φορές τελούσε τη θεία λειτουργία στον ναό των Αγίων Αναργύρων στην Πλάκα, μετόchio του Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, όπου συνήθιζε στο

97. Για τα γεγονότα του Οκτωβρίου του 1931 στην Κερύνεια και τα όσα επακολούθησαν βλ. Πέτρου Στυλιανού, *Το κίνημα του Οκτώβρη του 1931 στην Κύπρο*, Λευκωσία 1984, σ. 111-121· Άννας Νεοφύτου, «Σελίδες από την εξέγερση του 1931 στην Κερύνεια», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 27 (2001) 309-337· Της ίδιας, *Τα Οκτωβριανά. Η εξέγερση του 1931 στην πόλη και την επαρχία της Κερύνειας*, Λευκωσία 2022, όπου σε αμφότερα τα έργα της Νεοφύτου παρατίθενται πολλές μαρτυρίες ανθρώπων που συμμετείχαν στα γεγονότα, όπως κατατέθηκαν στο Αρχείο Προφορικής Παράδοσης του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών.

98. Για τη σύλληψη και την εξορία των Μακαρίου, Νικοδήμου και Διονυσίου, και την αλληλογραφία τους με τον Αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ', βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η ζωή και το έργο του Επισκόπου Μαρεώτιδος Διονυσίου Κυκκώτη (1887-1942)*, Λευκωσία 2001, σ. 57-67, 156-164.

99. Για τα όσα διαδραματίστηκαν σε σχέση με τα ζητήματα αυτά, μέχρι την επάνοδό του στην Κύπρο, βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Λεόντιος, ό.π.*, σ. 89-120, 150-157.

κήρυγμά του να στηλιτεύει τις κοινωνικές ασχήμιες και να τονίζει την αναγκαιότητα της συστράτευσης στον αγώνα για την Ένωση. Επισκεπτόταν δε συχνά στο παλάτι τον βασιλιά Γεώργιο Β΄, με τον οποίο διατηρούσε στενές σχέσεις. Ακόμη, μετέβαινε καθημερινά πεζός στο δικηγορικό γραφείο του συνεξόριστού του, Σάββα Λοϊζίδη, όπου τον επισκέπτονταν Κύπριοι φοιτητές και άλλοι συμπατριώτες του, που αναζητούσαν βοήθεια και καθοδήγηση στα ποικίλα προβλήματά τους¹⁰⁰.

Παρά τη μεγάλη ένδοιά του, εξακολουθούσε να στηρίζει όσους είχαν ανάγκη. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι όταν ενημερώθηκε, το 1933, ότι είχε διαθέσιμο για προσωπική χρήση το ποσό των 300 περίπου λιρών, που προέκυψε από την εκποίηση της κατασχεθείσας περιουσίας του από τους αποικιοκράτες, αποτελούμενη από την πατρική κληρονομιά ενός αμπελώνος, τη βιβλιοθήκη του και διάφορα αντικείμενα, έδωσε οδηγίες, ώστε μαζί με επιπρόσθετο 200 λιρών εκ μέρους της Μητρόπολης Κυρηνείας, να διατεθεί για τους πτωχούς της επαρχίας του, που δοκιμάζονταν από τις επιπτώσεις της ανομβρίας¹⁰¹.

Μερικά χρόνια αργότερα, τον Απρίλιο του 1941, η Ελλάδα κατακτήθηκε από τα γερμανικά στρατεύματα με αποτέλεσμα ο Μακάριος να μείνει χωρίς κανένα οικονομικό πόρο, εξαιτίας της διακοπής κάθε επικοινωνίας της χώρας με την Κύπρο. Του προτάθηκε τότε από τους κατακτητές και τον κατοχικό πρωθυπουργό, Γεώργιο Τσολάκογλου, για να αναλάβει εκπομπές αντιβρετανικής προπαγάνδας στο ραδιόφωνο, που απέρριψε χωρίς δεύτερη σκέψη. Καθόλο αυτό το διάστημα υπέφερε από την αστία και τις κακουχίες, με αποτέλεσμα η υγεία του να κλονιστεί και να φθάσει στα όρια του θανάτου. Χρειάστηκε για τον λόγο αυτό να νοσηλευτεί αρχικά στον Ερυθρό Σταυρό στους Αμπελόκηπους και στη συνέχεια στο Ασκληπιείο στη Βούλα, όπου και παρέμεινε από το 1942 μέχρι τη λήξη του πολέμου¹⁰².

100. Φρίξου Βράχα, «Στιγμαί δοκιμασίας και εγκαρτερήσεως», *Ελληνική Κύπρος* 16 (1950) 204· Σ. Λοϊζίδη, *Άτυχη Κύπρος. Πώς έζησα τους πόθους και τους καημούς της, 1910-1980*, ό.π., σ. 45· Θ. Παπαγεωργίου, *Η Κυπριακή Ενωτική Κίνηση στην Αθήνα, 1931-1940*, ό.π., σ. 395-396, 428.

101. «Χρονικά», *Νέον Έθνος*, 18.3.1933· Φρ. Βράχα, «Στιγμαί δοκιμασίας και εγκαρτερήσεως», ό.π., σ. 204.

102. Φρ. Βράχα, «Στιγμαί δοκιμασίας και εγκαρτερήσεως», ό.π., σ. 205· Θ. Παπαγεωργίου, *Η Κυπριακή Ενωτική Κίνηση στην Αθήνα, 1931-1940*, ό.π., σ. 451-452.

Αρχιεπίσκοπος Κύπρου

Στο μεταξύ, μετά τον τερματισμό του πολέμου, υπεγράφη η άρση του διατάγματος της εξορίας του, που του έγινε γνωστή με επιστολή του Αποικιακού Γραμματέα στις 30 Οκτωβρίου 1946, οπότε, μαζί με τους συνεξοριστούς του Σάββα Λοϊζίδη, Θεόδωρο Κολοकाσίδη και Θεοφάνη Τσαγγαρίδη¹⁰³, επέστρεψαν στην Κύπρο, στις 22 Δεκεμβρίου 1946¹⁰⁴. Μερικούς μήνες αργότερα, στις 20 Ιουνίου 1947, διεξήχθησαν εκλογές, που ανέδειξαν στον αρχιεπισκοπικό θρόνο τον Μητροπολίτη Πάφου Λεόντιο, ο οποίος, όμως, απεβίωσε τριάντα έξι ημέρες αργότερα¹⁰⁵. Στις εκλογές αυτές ο Μακάριος δεν είχε θέσει υποψηφιότητα, στις νέες, όμως, που προκηρύχθηκαν στη συνέχεια, προβλήθηκε ως

103. Θεοφάνη Τσαγγαρίδη, *Το ημερολόγιον ενός εξορίστου, 1931-1946*, Αθήνα 1948, σ. 78-84· Σ. Λοϊζίδη, *Ατυχή Κύπρος. Πώς έζησα τους πόθους και τους καημούς της, 1910-1980*, ό.π., σ. 49-50.

104. «Αποθεωτική υποδοχή των λαοφίλων εξορίστων μας», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 23.12.1946· «Πώς η Κερύνεια υπεδέχθη χθες τον Μητροπολίτην της», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 24.12.1946· «Ο Μητροπολίτης Κυρηνείας προς τον κυπριακόν λαόν», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 25.12.1946· «Η επάνοδος των εξορίστων», *Πάφος*, 26.12.1946.

105. Στα γεγονότα αυτά, όπως και σε πολλά άλλα, που αφορούν την περίοδο εξορίας του Μακαρίου, είχαμε αναφερθεί σε άλλα κείμενά μας, γι' αυτό και δεν επεκτεινόμαστε στο παρόν. Για τα όσα διαδραματίστηκαν πριν και μετά την εκλογή Λεοντίου στον αρχιεπισκοπικό θρόνο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Λεόντιος*, ό.π., σ. 173-184, όπου και βιβλιογραφία.

υποψήφιος των λεγόμενων εθνικών δυνάμεων, με αποτέλεσμα να επικρατήσει και να αναδειχθεί στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, στις 24 Δεκεμβρίου 1947¹⁰⁶.

Αμέσως μετά την ενθρόνισή του ο νέος Αρχιεπίσκοπος επικέντρωσε τις προσπάθειές του στην ανασύνταξη και αναδιοργάνωση της Εκκλησίας του νησιού, που είχε υποστεί δεινό πλήγμα από τη σκληρή πολιτική των Βρετανών, ύστερα από το κίνημα των Οκτωβριανών. Πληρώθηκαν τότε και οι υπόλοιποι θρόνοι με την ανάδειξη του πρώην Ηγουμένου Κύκκου Κλεόπα στον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου, του Μακάριου Κυκκώτη στον θρόνο Κιτίου και του Κυπριανού Κυριακίδη στον θρόνο Κυρηνείας¹⁰⁷.

Στον αρχιεπισκοπικό θρόνο ο Μακάριος υπηρέτησε για περίοδο δύομισι περίπου χρόνων, ακολουθώντας την ίδια αδιάλλακτη πολιτική, που είχε ως Μητροπολίτης Κυρηνείας, επιμένοντας στην άμεση Ένωση. Επηρεασμένος από τον ελληνικό εμφύλιο αρνήθηκε την οποιαδήποτε συνεργασία με το κόμμα της Αριστεράς, ανατρέποντας την πολιτική της συστράτευσης στο εθνικό ζήτημα του συνόλου των πολιτικών δυνάμεων του τόπου, που είχε υιοθετήσει ο προκάτοχός του Λεόντιος. Συνέστησε μάλιστα, στις 13 Ιουλίου 1948, Εθνικό Συμβούλιο για την προώθηση του ενωτικού αγώνα, από το οποίο απέκλεισε όσους δεν ενστερνίζονταν την «εθνική ιδεολογία»¹⁰⁸, και προχώρησε σε συνοδική καταδίκη του κομμουνισμού, εκδίδοντας σχετική εγκύκλιο, στις 6 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους¹⁰⁹.

106. «Α. Εγκύκλιοι, Β. Πρόσκλησις και άφιξις Μητροπολιτών, Γ. Συνοδικαί εργασίαι, Δ. Η εκλογική συνέλευσις επ' αναδείξει Αρχιεπισκόπου, Ε. Η ενθρόνησις του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Μακαρίου του Β', ΣΤ. Αναγγελία της εκκλογής, Ζ. Εγκύκλιοι, Η. Ενθρονιστήρια γράμματα», *Απόστολος Βαρνάβας* 8 (1947) 167-250· «Εκλογή Αρχιεπισκόπου», *Πάφος*, 25.12.1947· «Από της χθες ο Μακάριος είναι ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 25.12.1947· «Ο λύχνος επί την λυχνίαν», *Φωνή της Κύπρου*, 27.12.1947.

107. «Εκλογαί Μητροπολιτών», *Απόστολος Βαρνάβας* 9 (1948) 5-91.

108. «Συνοδικά ανακοινωθέντα», *Απόστολος Βαρνάβας* 9 (1948) 158.

109. «Συνοδική εγκύκλιος κατά του Κομμουνισμού», *Απόστολος Βαρνάβας* 9 (1948) 163-167· «Συνοδική εγκύκλιος κατά του Κομμουνισμού», *Εφημερίς*, 11.9.1948.

Επίσης, καταδίκασε τις ενέργειές των Άγγλων για την παραχώρηση συντάγματος με τη λεγόμενη Διασκεπτική¹¹⁰. Πραγματοποίησε μάλιστα μεγάλο παγκύπριο συλλαλητήριο, στις 3 Οκτωβρίου 1948, στη Λευκωσία για επιβεβαίωση της λαϊκής στήριξης στις επιλογές του, όπου με ομιλία του κατέθεσε και την πολιτική διαθήκη του στο εθνικό θέμα, που κατέληγε στη φράση «Ένωση και μόνο Ένωση»¹¹¹. Ακολούθως, με τη στήριξη των μελών της Ιεράς Συνόδου, προχώρησε στο Ενωτικό Δημοψήφισμα, που διεξήχθη στις 15 Ιανουαρίου 1950 και διήρκεσε για μία εβδομάδα, οπότε προσήλθε και ψήφισε υπέρ της Ένωσης το 95.73% των Ελλήνων του νησιού. Ο Κύπριος Αρχιεπίσκοπος υπέγραψε πρώτος τις δέλτους με το αίτημα για Ένωση, αμέσως μετά τη θεία λειτουργία στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη¹¹².

110. «Ενωτικόν ψήφισμα», *Απόστολος Βαρνάβας* 9 (1948) 157. Περισσότερα για τη Διασκεπτική βλ. Ρολάνδου Κατσιαούνη, *Η Διασκεπτική 1946-1948. Με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945*, Λευκωσία 2000.

111. Βλ. «Το Παγκύπριον Εθνικόν Συλλαλητήριον», *Απόστολος Βαρνάβας* 9 (1948) 235-249, όπου, εκτός των άλλων, δημοσιεύεται και η ομιλία, που εκφώνησε ο Μακάριος. Επίσης βλ. «Η Κύπρος με την φωνήν 70 σχεδόν χιλιάδων λαού διεδήλωσε τον διάφλογον πόθον της: "Ένωσις και μόνον Ένωσις"», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 5.10.1948· «Το ψήφισμα του Παγκυπρίου Εθνικού Συλλαλητηρίου της 3ης Οκτωβρίου 1948», *Φωνή της Κύπρου*, 9.10.1948.

112. «Το Δημοψήφισμα», *Απόστολος Βαρνάβας* 11 (1950) 20-30· «Η εθνική ιεροτελεστία του Ενωτικού Δημοψηφίσματος», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 17.1.1950· «Η Κυανόλευκος Κύπρος», *Φωνή της Κύπρου*, 21.1.1950· «Το Δημοψήφισμα απέληξεν εις θρίαμβον της Ενωτικής Ιδέας του κυπριακού λαού», *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 24.1.1950· «Το Δημοψήφισμα», *Φωνή της Κύπρου*, 28.1.1950. Επίσης βλ. Ανδρέα Κάρου, «Το ενωτικό δημοψήφισμα στην Κύπρο, Ιανουάριος 1950: διοργάνωση και διεξαγωγή», στον τόμο: Γιώργου Γεωργή - Χρίστου Κυριακίδη - Χαράλαμπου Χαραλάμπους (επιμ.), *Τα ενωτικά δημοψηφίσματα στην Κύπρο*, Λευκωσία 2022, σ. 125-142.

Ο Μακάριος απεβίωσε στις 28 Ιουνίου 1950, αφήνοντας φήμη ανυποχώρητου εθνικού αγωνιστή¹¹³, άκρως ευσυνείδητου στην εκτέλεση των εκκλησιαστικών του καθηκόντων, φιλόπονου, αφιλοχρήματου, απλού και λιτού στην προσωπική του ζωή¹¹⁴, αυστηρά προσηλωμένου στην τήρηση των εκκλησιαστικών και εθνικών παραδόσεων, φιλόανθρωπου και τίμιου¹¹⁵. Μοναδικό κληρονόμο της κινητής και ακίνητης περιουσίας του, που αποτελείτο από μερικά βιβλία, ένδειξη της στάσης ζωής του, κατέστησε τη Μητρόπολη Κυρηνείας, σύμφωνα με διαθήκη, που συνέταξε στο Ασκληπιείο, στις 19 Δεκεμβρίου 1945¹¹⁶. Η πόλη της Κερύνειας τίμησε τη μνήμη του με την ανέγερση ανδριάντα, έργο του εξ Ελλάδος γλύπτη Αντώνιου Σώχου, που τοποθετήθηκε στην πλατεία της Μητρόπολης, όπου έγιναν τα

113. Κωνσταντίνου Σπυριδάκι, «Ο Αρχιεπίσκοπος και Εθνάρχης Αγωνιστής», *Ελληνική Κύπρος* 16 (1950) 201, 222. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες παλαιών Κερυνειωτών, ο Μακάριος υπήρξε αδιάλλακτος ενωτικός και πιστός τηρητής της ορθόδοξης παράδοσης. Βλ. Θ. Κυπρή, *Η Κερύνεια στις μνήμες των εκτοπισμένων κατοίκων της*, ό.π., σ. 29-30, 117, 258-260.

114. Ενδεικτικά βλ. τις μαρτυρίες ανθρώπων που τον γνώρισαν, όπως των Ξενοφώντος Κουμπαρίδη, «Ο δίκαιος και απλούς άνθρωπος», *Ελληνική Κύπρος* 16 (1950) 206, 222· Γ. Αραούζου, *Ενθυμήσεις. Στοιχεία τελετουργικής τάξεως*, ό.π., σ. 122· Θ. Κυπρή, *Η Κερύνεια στις μνήμες των εκτοπισμένων κατοίκων της*, ό.π., σ. 409, 500, 559, 587.

115. «Το πένθος της Εκκλησίας», *Απόστολος Βαρνάβας* 11 (1950) 250-261· «Η Ελληνική Κύπρος κηδεύει σήμερα τον Εθνομάρτυρα Αρχιεπίσκοπον Μακάριον, αποθανόντα χθες επί των επάλξεων του απελευθερωτικού αγώνος», *Έθνος*, 29.6.1950· «Πένθη», *Πάφος*, 29.6.1950· «Ο Μακάριος ο Β΄», *Φωνή της Κύπρου*, 1.7.1950· «Η βιογραφία του αιιδήμου Αρχιεπισκόπου», *Φωνή της Κύπρου*, 1.7.1950.

116. «Η διαθήκη Μακαρίου Β΄», *Ελληνική Κύπρος* 16 (1950) 222

αποκαλυπτήριά του, παρόντων των Μητροπολιτών Κυρηναίας Κυπριανού και Κιτίου Ανθίμου, καθώς και του Χωρεπισκόπου Σαλαμίνος Γενναδίου, στις 31 Οκτωβρίου 1955¹¹⁷.

Δημοσιεύτηκε στη θεολογική επετηρίδα της Ιεράς Μητροπόλεως Κιτίου *Εκκλησιαστικός Κήρυκας* 30 (2024) 261-291.

117. «Αποκαλυπτήρια του ανδριάντος Μακαρίου Β'», *Ελληνική Κύπρος* 65-69 (1955) 273, 285· Στέλλας Σπύρου, *Φως Παιδείας. Ελληνικόν Γυμνάσιον Κυρηναίας, Σύλλογος Αποφοίτων (ΣΑΓΚ), Χρονικό*, Λευκωσία 2012, σ. 203-204. Ας σημειωθεί ότι ο ανδριάντας καταστράφηκε από τους Τούρκους εισβολείς, το 1974. Φωτογραφία του δημοσιεύτηκε από τον Χρ. Παχουλίδη, *Μητροπολίτης Κυρηναίας Μακάριος Μυριανθέας (1917-1947), μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β' (1947-1950)*, ό.π., σ. 23. Είχε μεταφερθεί στην Κύπρο τον Δεκέμβριο του 1952. Βλ. «Εκομίσθη ο ανδριάς του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Β'», *Έθνος*, 19.12.1952.